

HACI BEKTAŞ VE MAKÂLÂT'ININ ARAPÇA ASLI HAKKINDA*

M. Es'ad COŞAN**

Haz.: Necdet YILMAZ*** - İsmail TAŐ****

ÖZET

Bu alıŐmada, Eski Anadolu Tkesi Dönemi eserlerinden olan Makâlât eserinin Arapça aslı ve yazarı Hacı Bektaş hakkında bilgi verilerek eserin Arapça aslı hakkında değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Ayrıca, İmam Birgiviye atfedilen Makâmât eserinin aslında Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ının Türkçe metninden az çok Arapça bilen, meçhul bir meraklı tarafından XVII. yüzyıldan sonra yapılmış Arapça bir tercüme olduğu dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Makâlât, Makâmât, Hacı Bektaş

ABSTRACT

The object of this study is giving information about Hacı Bektas anda his book called Makâlât which is one of the manuscripts of Old Anatolion Turkish period. Also, the manuscript which called Makâmât, written by İmam Birgivi is a defective translation of Makâlât.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Makâlât, Makâmât, İmam Birgivi

* Bu alıŐma, merhum Prof. Dr. M. Es'ad Coşan tarafından müsvedde olarak hazırlanmıŐ ancak daha önce yayımlanmamıŐtır. İmam Birgiviye atfedilen Makâmât eserinin aslında Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ının Türkçe metninden az çok Arapça bilen, meçhul bir meraklı tarafından XVII. yüzyıldan sonra yapılmış Arapça bir tercüme olduğunu dile getirmesi bakımından bu makale oldukça önemlidir. Özellikle, İmam Birgivi'ye atfederek Makâmât hakkında doktora çalıŐmaları yapılması ve kitaplar yazılması bu makalenin yayımlanmasını daha bir önemli hale getirmektedir. Bu bakımdan, yazarın üslubunu ve yayın ilkelerini deęiŐtirmeden yayına hazırladık. (Haz.)

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli ęretim yesi, merhum.

*** Dr., M. Es'ad Coşan AraŐtırma ve Eęitim Merkezi BaŐkanı

****Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ismailtas80@gmail.com

GİRİŞ

Hacı Bektâş-ı Velî, kültür tarihimiz yönünden çok önemli bir kişidir; çünkü Bektâşî tarikatının ve Yeniçeri teşkilatının pîridir; yurdumuzda hâlâ ona büyük bir sevgi ve bağlılık duyan yüzbinlerce insan bulunuyor.

Makâlât'ın Arapça aslından bir parça değil, Türkçe metinden az çok Arapça bilen, meçhul bir meraklı tarafından XVII. asırdan sonra yapılmış Arapça bir tercüme durumundadır.

Esefle söyleyelim ki bu derecede meşhur bir kimse olmasına rağmen onun gerçek hayatı, kimliği ve eserleriyle ilgili müspet tarihî vesika yok denecek kadar azdır. Bu yüzden de ırkı, ecdadı, nesli, doğum ve ölüm tarihleri, hayatı, etrafında toplananlar, fikirleri, zihniyeti ve eserleri konusunda birbirinden farklı iddialar ileri sürülmektedir.

Acaba gerçek ismi nedir? Mensup olduğu aile ve sülale hakkında söylenenler doğru mudur? Türk müdür yoksa Hz. Ali soyundan bir seyyid midir? Nerede, nasıl yetişmiş; kimlerden, neler okumuştur? Gerçekten bir tarikat kurmuş mudur? Evlenmiş midir, öz evladı var mıdır yoksa bugün onun soyundan geldiğini söyleyenler mânevî evladı mıdır? Sonradan gelişen Bektâşî tarikatiyle ilgisi nedir? Kendisi şeriate bağlı velî ve müttakî bir kimse mi yoksa dinî emir ve yasaklara karşı lakayt bir zındık mıdır? vs...

Bunlar ve benzeri soruların çözümü için birinci elden yeni vesikalara şiddetle ihtiyaç vardır.¹

Son araştırmalarda Hacı Bektaş, h. 606-669/m. 1209-1270 yılları arasında yaşamış kabul ediliyor.²

Hacı Bektaş'ı gerçek veçhesiyle tanımak ve fikirlerini doğru anlamakta başta gelen dayanağımız onun yazdığı eserler olmak gerekir. Fakat bu konuda da durum pek açık değildir. Zira ona atfedilen bazı eserlerin gerçekten ona ait olduğu şüphelidir. Bu gibilere; *Kitâbü'l-fevâid*'i, *Makâlât-ı Gaybiyye* ve *Kelimât-ı Ayniyye*'yi, *Hacı Bektaş Nasâihi*'ni, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*'ni ve Hacı

¹ Bu konulardaki münakaşalar, bir kısım çözüm ve mütalaalar için bk. Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1971.

² Bk. Mezkûr tezimiz, s. XI-XII; Hacı Bektaş ilçesi, Halk Kütüphanesi'ndeki 14-15 nolu yazmada, 29^{ab} da "Hazine-i Celîle'den gelen tomardan", 119 nolu yazmada 1^bde ise *Silsilenâme*'den nakledilerek bu tarihler kaydedilmiştir. Ayrıca bk. Gölpinarlı, *Vilayetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, s. XIX vd. Bektâşîler arasında meşhur olan h. 646/m. 1248'de doğduğu, h. 680/m. 1281'de Anadolu'ya geldiği, h. 738/m. 1337'de vefat ettiğine dair rivayetin sıhatli olmadığı muhakkaktır. Çünkü yine Bektâşî rivayetleri ve an'anesi ile Eflâkî'nin *Menâkibü'l-ârifîn*'i gibi eserler onu hep Mevlânâ (603-672/1207-1273), Seyyid Mahmud-ı Hayrânî (v. 667/1268), Nüreddin b. Cece gibi XIII. asır ricaliyle alaka ve münasebette gösterirler.

Bektaş adını taşıyan bazı şiirleri örnek gösterebiliriz. Baha Said Bey'in Tire Kütüphanesi'nde gördüğünü söylediği *Fatiha Sûresi Tefsiri* yerinde bulunamamıştır. A. Gölpınarlı'nın zikrettiği *Şathiyye*'nin bulunduğu yer meçhulümüz olup bildiğimiz kadarıyla h. 1091/m. 1680'de Enverî adlı bir şair tarafından *Tuhfetü's-sâlikîn* adıyla nazmen ve nesren şerh edilmiş olup aslı toplam iki sayfa kadardır.³

Böylece elimizde Hacı Bektaş'ın gerçek veçhesini tanımak konusunda tek dayanak ve nispeten hacimli bir eser olarak sadece *Makâlât-ı Hacı Bektaş-ı Velî* kalıyor. Şimdi bu eseri tanıtmaya çalışalım.

MAKÂLÂT-I HACI BEKTÂŞ-I VELÎ

Makâlât, Hacı Bektaş'a izafe edilen eserlerin en tanınmışıdır. Rivayetlere nazaran Hacı Bektaş, bu eseri Arapça olarak kaleme almıştır. Ne yazık ki bu Arapça asıl, bugüne kadar ele geçmemiş bulunuyor.

Fakat *Makâlât*'ın aslının Arapça olduğuna dair rivayetler ve müspet belgeler XV. asır başlarına kadar inmektedir. Nitekim XV. asırda yaşayan Hatiboğlu adlı bir Osmanlı şairi *Makâlât*'ı Türkçe olarak nazmetmiş ve eserinin sonunda şöyle demiştir:

Bize vâcib durur kim iy gül-endâm

Bu sözi âhır itmekde ser-encâm.

Neye iriştî hicretün hisâbı

Kamar kaç yıldan almışdur nisâbı.

Sekiz yüz on ikinci yılda iy yâr

Muharrem âhirindeydi bu güftâr.

Tamâm oldu, bu sözün aslı ma'lûm

Arapça nesr iken okındı manzum.

³ Bk. Gölpınarlı, *Vilayetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, s. XXIII vd.; *Türk Ansiklopedisi*, "Bektaş" maddesi; Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet", *Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sy. 4-5-6, sayfa 86; Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 302.

Velîkin ma'nî tağyir olmadı hiç

Ma'ânî kanda varsa olmadı pîç.

Bu beyitlerden 812 Muharrem'i sonu (1409 Haziran'ı) sıralarında *Makâlât-ı Hacı Bektaş*'ın Arapça mensur aslının Türkçe'ye nazmen tercümesinin tamamlandığı kesinlikle anlaşılmaktadır.⁴

Bektâşî an'anesinde de *Makâlât*'ın sonradan Türkçe'ye tercüme edildiğine dair rivayetler vardır. Bu rivayetler, Hatiboğlu'nun manzum tercümesinden ayrı olarak *Makâlât*'ın Türkçe'ye nesren de tercüme edildiğini ifade eder.

Nitekim Hacı Bektaş'ın hayat ve menakıbını olağanüstü motiflerle süslü bir masal edasıyla hikâye eden ve yine XV. asır sıralarında yazıldığı sanılan⁵ *Hacı Bektaş Velâyetnâmesi*'nde⁶ Molla Sâdeddin adlı Aksaraylı bir din aliminin ahvâli ve Hacı Bektaş'a intisabı anlatılırken şöyle deniyor:

“Sabah olunca Hünkâr (yani Hacı Bektaş) Said'i çağırdı. Said peymançeye durdu. Hünkâr;

“‘Said.’ dedi. ‘Kuruda bir erbain çıkardın, suda da üç erbain çıkarman gerek.’

“Bir kazan getirtti, içine su koydurdu;

⁴ Bu şairin hayatı ve eserin nüshaları için bk. Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1965; *Manzum Makâlât Tercümesi*'nin tenkidli metni daha önce zikredilen *Hâcî Bektâş-ı Velî, Makâlât* adlı doçentlik tezimizin sonunda mevcuttur (s. 121-193).

⁵ Bk. Doçentlik tezimiz, s. III vd.; Gölpınarlı, *Vilâyetname, Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. XXI vd.

⁶ Hacı Bektaş hakkında Farsça bir *Velâyetname* yazıldığını tespit etmiş bulunuyoruz (Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli kısmı 1500 nolu ve h. 977/m. 1569 tarihli yazmanın 54^a sayfasında yer alan kayda bakınız). Bu Farsça *Velâyetnâme* ele geçmemiştir. Bundan başka Firdevsî adlı bir şairin de *Velâyetnâme*'yi Türkçe nazmettiği malumdur. Alî Nihânî b. el-Hâc Mehmed Tevfik el-Yozgâdî bunu esas alarak, eseri h. 1296/m. 1878'de yeni bir üslupla ikinci defa nazmetmiştir ki biz bunun iki-üç nüshasını tespit ettik.

Ayrıca çeşitli kütüphanelerde birçok *Velâyetnâme* nüshası gördük. Bunların bir kısmı tamamen manzum, bir kısmı nazım-nesir karışıktır. Manzum olanlar yukarıda mezkûr Firdevsî'ye ait olabilir.

Velâyetnâme iki defa neşredildi (Her iki neşir de aynı elyazmasına dayanır).

1. Sefer Aytekin neşri: *Velâyetname-i Hacı Bektâş-ı Velî*, 2 cilt, Emek Basımevi, Ankara 1956.
2. Abdülbaki Gölpınarlı neşri: *Velâyetnâme, Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958. Notlar ve okunaksız fotoğraflarla.

Velâyetnâme Almanca'ya da çevrilmiştir. Gross, E., *Das Vilâjetname des Haggi Bektasch*, Leipzig 1927. Bütün bu çalışmalarını kifayetsiz görmek kabil değildir. Aksine, *Velâyetnameler* üzerinde yeni ve mukayeseli bir etüde ve ciddi bir edisyon kritiğe ihtiyaç vardır.

“Said, gir suya!” dedi.

“Said suya girdi, kazanın kapağını kapattılar. Altındaki odunu yaktılar. Kırk gün sonra kapağı açtılar... Said'i kazandan çıkardılar. Said bundan sonra hoş bir hâle büründü, Hünkâr'ın *Makâlât'*ını Türkçe'ye çevirdi.”⁷

Yukarıdaki kayıttta, *Makâlât-ı Hacı Bektaş'*ın asıl dilinin Arapça olduğu söylenmemiş, buna mukabil Türkçe'ye çeviren şahsın Molla Sâdeddin olduğu ileri sürülmüş bulunuyor. Fakat bu iddiayı şimdilik yani yeni vesikalarla teyit edilinceye kadar kabul mümkün değildir. Çünkü *Makâlât'*ın mensur tercümesi içinde birkaç yerde Molla Sâdeddin'den -mütercim olarak değil de üçüncü bir şahıs olarak- bahsedilmekte; onun yazdığı bazı şiirler derc ve ictibas olunmaktadır. İddia olunduğu veçhile mütercim o olsa idi, eserin içinde kendisinden; “Ol ârifler sultanı, ma'ânîler arslanı ve meşâyihler seyyidi, Molla Sâdeddin *kaddesallâhu sırrahu'l-aziz* buyurur.” tarzında bahsetmezdi. Aksine, bu ibareler, mensur tercümeyle Molla Sâdeddin'den sonra yaşamış birinin ortaya koyduğunu gösterir gibidir. Belki de bu inceliği sezmeyenler eserde onun adını görünce tercümeyle onun yaptığını sanmış ve *Velâyetnâme'*ye geçen o menkabeyi ortaya çıkarmışlardır.

(Biz, bu mensur tercümeyle de manzum tercümenin sahibi olan Hatiboğlu'nun yapmış olabileceği ihtimalinin çok uzak olmadığı kanaatindeyiz.)

*Makâlât-ı Hacı Bektaş'*ın mensur Türkçe tercümesinin pek çok yazma nüshası vardır. Osmanlı harfleriyle de iki defa basılmıştır.⁸ Aynı eserin yeni harflerle neşri ise Sefer Aytekin tarafından yapılmıştır.⁹

Biz de Hacı Bektaş'ın hayatı, eserleri, *Makâlât'*ı ve *Makâlât'*ın manzum ve mensur tercümelerinin birçok yazma nüshaları üzerinde senelerce çalışarak edisyon kritiklerini hazırladık. (Bunları fırsat buldukça neşretmek tasavvurundayız.)

Makâlât-ı Hacı Bektaş'ın Arapça Nüshası

Biz Hacı Bektaş ve eserleri üzerinde çalışırken yeni malzeme ve vesikalar bulmak ümidiyle muhtelif Anadolu şehirlerini gezdik; İstanbul, Ankara,

⁷ Bk. Gölpinarlı neşri, s. 62.

⁸ Her iki baskıda da başlık *Velâyetname* şeklinde konulmuştur ki bunun fahiş bir hata olduğu âşikâr. Bir baskısı 57 sayfa ve tarihsiz; diğeri Ahmed Muhtar neşri, Tatyos Matbaası, İstanbul 1288 tarihli ve 80 sayfa.

⁹ *Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât*, Emek Basımevi, Ankara 1954. Bu baskı, metin tenkidi kaideleri uygulanmadan, terkip bozuklukları ile âyet ve hadisler bile düzgün tespit edilmeden yapılmış, gayr-i ilmi bir neşir durumundadır.

Nevşehir, Gülşehir, Hacıbektaş, Sivas, Bursa, Manisa, Konya, Tire... kütüphanelerinde yazmaları inceledik. Özellikle *Makâlât*'ın Arapça aslını bulmaya çalıştık. Sonuç olarak iki ayrı tip malzeme ele geçirdik. Bunlar şunlardır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli Yazmaları, nr. 393/4.

Bu yazma, üzeri yeşil bez kaplı, kurt yenikleriyle yıpranmış, miklepsiz, 13x20 cm. ebatlı, meşin bir cilt içinde dördüncü risâle olup 104-131. varaklar arasındadır. Başta *Ebu'l-Leys Tefsiri*'nin bir bölümü, bismelenin şerhi ve kelime-i tevhidin izahına dair, hepsi Arapça üç başka eser yer alıyor.

Yazmanın kâğıdı; filigranlı, beyaz ve kalınca, az saykallı, su çizgili bir Avrupa kâğıdıdır.

11 satırlı işlek bir nes-ta'lik ile yazılan Arapça *Makâlât* nüshasının istinsah kaydı 131^{ab} da ve şöyle:

فلما وقع الفراغ عن كتبه وخطه في وقت الضحى في يوم الجمعة في شهر رمضان مورخة (!) سنة ثلاث عشر و
تسعمائة.

قد كتبه الفقير الحقير الضعيف النحيف المذنب المفتقر إلى الله الودود ذو (!) العرش المجيد فعال لما يريد و (!) رسوله المطهر
عن ذنبه ما تقدم و ما تأخر التماسا لعمل امره (!) و دلالة لسائر الناس حتى يرجو ان ينجو من عذاب الله و دخل (!) رحمت (!)
ربه و شفاعه نبيه ازن فقيه بن حسن تمكنا بقريه الكن في ولاية طورغود عفى (!) الله عنهما و استاذانه (!) ...

Birçok lisan hatası bulunan bu bozuk Arapçalı kayıttan, nüshanın yazılmasının 913 Ramazan'ında bir Cuma günü Turgud vilayetinin Ilgın (الكن) köyünde Uzun (زن) Fakîh b. Hasan adlı bir köy hocası eliyle tamamlandığını öğreniyoruz.

Yazı karakteri ve mürekkebin cinsi delaletiyle yine aynı şahıs tarafından yazıldığını sandığımız bir başka istinsah kaydı da bir evvelki risâlenin sonunda (vr. 101^a) yer alıyor:

قد كتبه افقر العباد و احقر هم الضعيف النحيف المذنب المفتقر إلى رحمة الله و شفاعه نبيه عم امت فقيه بن
حسن الخطيب بمجد جامع في قرية قوزويرن عفى عنهما و استاذه

Bu tarihsiz kayıttan da, müstensihimizin isminin امت (Ümmet? Emet?) Fakih b. Hasan olduğu ve o sıralarda Kuzviran¹⁰ Köyü Cum'a camii'nde hatiplik vazifesi yaptığı anlaşılıyor.

İlk istinsah kaydındaki tarihte *tis'i mie* “dokuz yüz” kelimesi, kendisine çok benzeyen *seb'i mie* “yedi yüz” kelimesi sanılmış ve istinsah tarihi, kütüphane fişlerine yanlış şekilde 713 olarak geçmiştir. Halbuki *tis'i mie* kelimesi çok açık ve kesindir. Bunu filigranlı kâğıdın özellikleri de teyit ediyor.

¹⁰ Kuzviran, Konya-Akşehir'in Turgud nahiyasının bir köyü, 1021 nüfuslu. Bk. Öngör, *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul 1959.

Ayrıca Turgud vilayeti denmesi zamanın Osmanlı devresi olduğuna delalet eder.¹¹

Biz bu yazmayı şevk ve dikkatle gözden geçirdik. Ayrıca, mensur tercümenin nüshalarıyla mukabele ettik. Müşahedelerimizi şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu eserin Arapça'sı son derecede yanlış ve bozuktur. *Nasb, cer, ref'* kaidelerine; *harf-i ta'rifin* kullanımına; izafet terkibi esaslarına; *gâib-muhatab, müfred-cem', müzekker-müennes* mefhumlarına gerektiğince vâkıf olmayan ve kelimeleri yanlış yerlerde, yanlış anlamlarla kullanan yazar Türkçe mantığı ile Arapça taklidi bir dil ortaya koymuştur. Mesela: Türkçe mensur tercümede Türkçe'si; ve *dağ dem-be-dem ditrerd* olan cümle ve *hazihi(!)'l-cabalu târatan târatan yataharrak* (105^b); ve *sen niçün ditrersin* cümlesi ve *anta lima yataharrakta (!)* (105^b); *al-âhiru'z-zaman* (106^a); *bâbu'l-ahvali(!)'ş-şaytan...* vs. Bu konuda yukarıdaki ilk ferağ kaydı da fikir verecek niteliktedir.
2. Yazar Arapça'yı iyi bilmediği için farkında olmadan metin içinde Farsça kelimeler kullanmıştır: *Va mahrumun an DİZAR* (110^b); *fî ŞAHRI'l-kalbi* (112^a) (Kalp şehrinde demek istiyor fakat bildiği gibi *şehr* Arapça'da “ay” demektir); *va hâluhum ında ba'zihum lâ RAVA* (112^a); *fî'n-nâri GÜLİSTAN'en* (119^b)... vs.
3. Metnin bazı yerlerinde yanlışlıkla önce Türkçe ifadeler yazılmış sonra da durum anlaşılınca o kelimeler çizilmiş ve yerine Arapçalar'ı yazılmıştır: Mesela 118^b'de “*rahmanidur*” silinmiş yerine “*er-rahmâni*” yapılmış; 128^a'da “*yüz bin yigirmi dört bin*” silinerek “*miatu alfin ve ısrîne elfan*” yapılmıştır. Bu da mütercimın önünde Türkçe bir tercüme bulunduğuna kati bir delildir.
4. Metnin mevzuları mantıkî sıra içinde değil, dağınık ve karmaşıktır. Bu da mensur tercümelerin tarafımızdan tespit edilen bozuk bir grubuna benziyor. Demek ki yazar metne ve mevzuya yabancıdır, bozuk bir nüsha kullandığını anlayamamıştır. Türkçe mensur tercümenin mantıkî sıralı nüshaları da var olduğuna göre bu Arapça nüshanın asil olamayacağı ortaya çıkar.

¹¹ Konya'nın kuzeyinde Akşehir-Cihanbeyli dolaylarına alem olan Turgud vilayeti için bk. Oral, “Turgud Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. III (Ankara 1956), s. 31 vd.; *İslâm Ansiklopedisi*, Turgut-Eli maddesi. Bugün bile o çevrede Akşehir'e 70 km. mesafede Turgud adlı bir nahiyedir.

5. Metnin sonundaki ferağ kaydına dikkat edilirse orada “*an katbihi ve hattihî*” denildiği görülecektir. Bu ifade bu nüshanın bir istinsah olmadığını ve bizzat kâtip tarafından ortaya konulduğunu ima eder.

Demek oluyor ki bu Arapça nüsha Hacı Bektâş-ı Velî tarafından kaleme alınmış aslı Arapça metin olamaz. Turgud vilayetinin Kuzviran köyünde cami hatipliği yapan, bir zaman sonra da yine aynı yöredeki Ilgın'da (veya onun bir köyünde) yerleşen Hasan oğlu Uzun Emet (Ümmet?, Ahmed>Amet) Fakih, *Makâlât*'in kendisinden önceki bir devrede, meçhul biri tarafından yapılmış olan Türkçe mensur tercümesini ele almış; h. 913/m. 1508'de kendi kırık dökük Arapça'sı ile Türkçe'den Arapça'ya bir tercüme egzersizi yapmış görünmektedir.

II. Arapça *Makâmât Risâlesi*

Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ıyla ilgili olduğunu tespit ettiğimiz diğer Arapça metin, küçük bir risâledir. *Makâlât-ı Hacı Bektaş*'ın sadece bir bölümünün Arapça'sı durumundadır ve mutasavvıfın sülûku esnasında kat eylediği merhale ve makamları anlatmaktadır. Bu risâleyi önce sahaflarda bir yazma mecmûatü'r-resâil'de görmüştük. Bu kıymetli mecmua şimdi bizim nezdimizde bulunmaktadır. Daha sonra yaptığımız tedkik ve araştırmalarla, bahis konusu risâlenin daha başka nüshalarını tanıtmak, sonra Arapça karşılaştırmalı metnini vermek, sonra Türkçe *Makâlât* ile mukayese etmek ve en nihayet konu ile ilgili görüşlerimizi sunmak istiyoruz.

A. Nüshalar

1. Özel Nüşhamız

16,4x22,5 cm. ebadında, kenarları yıpranmış, sırtı tamir görmüş, miklepli, semseli, meşin bir cilt içinde bulunan 218 varakta yer alan risâlenin, 192^a-195^b varakları arasında yer alır. Bu mecmuatü'r-resâil sondaki bir iki istisna dışında (vr. 209-215) hep aynı cins yazı, aynı mürekkep ve aynı cins kâğıda yazılıdır. Muhtelif risâlelerin sonunda istinsah kayıtları hicrî 1113-1117 (milâdî 1701-1705) yılları arasına aittir, müstensih ismi buralarda Yasin el-Aclûnî olarak görünüyor.

Bahis konusu risâlemiz 17. sırada olup esmer krem renkli filigranlı ve su çizgili kâğıtlara harekesiz, koyu siyah bir mürekkeple ve Mağrib neshi üslûbuna haiz bir yazıyla yazılmıştır. Her sahifede 19 satır vardır. Başlık yeşil mürekkeple yazılmış ve birçok kelimenin üstü dikkati çekmesi için kırmızı ile çizilmiştir.

2. Süleymaniye Kütüphanesi, Kasideci Süleyman Sırrı, 111/2

14,6x20,4 cm. ebadlı, miklepsiz muahhar, üzeri bez kaplı mukavva, sırtı meşin bir cilt içinde ikinci risâle olup numaralı 76-90. sayfalar arasında bulunuyor.

İlk nüsha nefis bir ta'lik ile yazılmış. İbnü'l-Arabî'nin *ed-Devru'l-a'lâ* risâlesine, Kudüs müftüsü Muhammed b. Muhammed en-Nakılânî el-Halvetî'nin şerhi olup telif tarihi burada, 1102 Cumâdalâhir(e)'sinin 10'u olan Cuma günü olarak (12 Ağustos 1690) kaydedilmiş bulunuyor (s. 70).

s. 76'da ikinci ve bizimle ilgili olan risâle başlıyor. 15 satırlı mükemmel bir rik'a yazı ile yazılmış. Mürekkep siyah, arada kırmızı ve yeşil mürekkep de kullanılmıştır. Sondaki istinsah kaydında "*ketebehu'l-fakîru'l-müzhibu'l-hâcc Feyzullâhi'bnü Mûsâ Kâzım*" yazılmış ve tarih verilmemiştir. Şu kadar var ki bu istinsah kaydı, ilk risâlenin ta'lik yazısı ile ayniyet gösteriyor. Binâenaleyh bu eserin de istinsahı, şüphesiz ki h. 1102/m. 1690'dan sonraya aittir.

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan, 63/4

137 varaklık bu mecmua, muhtelif kâğıt, hat ve satır sayılı risâleleri muhtevî olup çoğu h. 1220-40/m. 1805-1824 arasında Seyyid el-Hâcc Mehmed Hamdi el-Erzincânî el-Müştehir bi-Fındıkcı-zâde adlı bir kâtip tarafından istinsah edilmiştir.

Bizim konumuzla ilgili risâle 99^b-102^b arasında yer alır. İstinsah tarihi h. 1239/m. 1823-24'dür.

B. Makâmât Risâlesi'nin Tenkidli Metni

Makâmât Risâlesi'nin karşılaştırmalı ve tenkidli bir metni aşağıda sunulmuştur. Buradaki Ö: Özel nüshamıza, S: Kasîdeci Süleyman Sırrı nüshasına, E: Erzincan nüshasına delalet eden bir remizdir. Nüsha farkları gösterilirken y: yok, mevcut değil mânasına kullanılmıştır.

(b) كتاب المقامات للفاضل (a) هذا [79, 99^b, 191^b]

البركوى رحمة الله عليه (c)

(a) S هذا : EÖ y

(b) S لفاضل : E للفاضل : Ö y

(c) ES رحمة الله عليه : Ö y

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة⁽¹⁾ على خير البرية محمد وآله وصحبه اجمعين .

اعلم⁽²⁾ اسعدك الله في الدارين ان الطريق⁽³⁾ الى الله تعالى⁽⁴⁾ بعدد انفاس الخلائق⁽⁵⁾ وان ارباب التحقيق اختاروا منها طريقا فيه اربعة مراتب: احدها الشريعة والثاني⁽⁶⁾ الطريقة والثالثة المعرفة والرابعة الحقيقة. فكل⁽⁷⁾ مراتب لا يتم الا بالشريعة فان من لم يكن للشريعة⁽⁸⁾ مكملا لم يحصل له الطريقة و المعرفة و الحقيقة. ومن افسد الشريعة بعد تكميل المراتب فقد افسد الطريقة و المعرفة و الحقيقة كما قال النبي صلى الله عليه و سلم⁽⁹⁾: "الشريعة شجرة و الطريقة اغصانها و المعرفة اوراقها و الحقيقة اثمارها. فاذا لم يكن شجرة لم يكن اغصانها و اوراقها و اثمارها."¹² و علم بذلك ان الشريعة اصل والباقي فرع ووجود^[192^a] الفرع يكون بوجود الاصل فاذا انعدم الاصل انعدم الفرع. وهذا اشارة الى⁽¹⁰⁾ العبد لا يكون خارجاً عن الشريعة في كل المراتب فاذا خرج عن حد الشريعة و ظن نفسه على الطريق⁽¹¹⁾ المستقيم كان من الخاسرين الهالكين الملحدين و يكون ضالاً و مضلا فلا يكون من الفائزين⁽¹²⁾ الواصلين بل يكون من اتباع الشياطين [80] وذلك⁽¹³⁾ هو الخسران المبين .

وذلك⁽¹⁴⁾ المراتب الاربعة⁽¹⁵⁾ اربعون مقاما فان العبد لا يصل الى الله تعالى⁽¹⁶⁾ الا بقطع تلك المقامات . عشرة منها في الشريعة و عشرة منها في الطريقة و عشرة منها في المعرفة و عشرة منها في الحقيقة .

(1) والصلوة والسلام E : والصلوة ÖS

(2) اما بعد E : Ö y : اعلم S

(3) الطرق Ö : الطريق ES

(4) تع E : تعالى ÖS

(5) الخلائق Ö : الخلائق ES

(6) والثانية EÖ : والثاني S

(7) وكل تلك EÖ : وكل S

(8) شريعته EÖ : للشريعة S

(9) النبي ء م Ö : النبي صلى الله عليه و سلم ES

¹ Bu ibarenin hadîs-i Nebevî olma ihtimali çok uzaktır. Nitekim içinde, ancak takriben XI. asırda teşekkül eden şariat, tarikat, mârifet, hakikat kavram ve tabirlerinin bulunması bunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, bilinen hadis mecmualarında bu ibareye rastlanmaması da kanaatimizi teyid ediyor.

(10) الى ان EÖ : الى S

(11) طريق E : الطريق ÖS

(12) الفائزين Ö : الفائزين ES

(13) كقولہ تع وذلك E : وذلك ÖS

(14) فتلك ES : فذلك S

(15) الاربعة Ö : الاربعة ES

(16) تع E : تعالى ÖS

اما المقامات التي في الشريعة اولها الايمان لقوله عليه السلام " ان تؤمن⁽¹⁷⁾ بالله و ملائكته وكتبه ورسله و اليوم الآخر و بالقدر خيره و شره من الله تعالى."¹³

فان قيل ان الايمان على البدن ام على الروح ؟ قلنا انه على العقل. وقال اصحاب التحقيق (الايمان اقرار باللسان و تصديق بالجنان لان من لم يقرّ بوحدانية الله تعالى⁽¹⁸⁾ باللسان يكون كافراً مطلقاً⁽¹⁹⁾ و كذا لو اقرّ باللسان و لم يصدق بالجنان فانه منافق و يكون⁽²⁰⁾ في الدرك الاسفل من النار. كما قال الله تعالى "ان المنافقين في الدرك الاسفل من النار."¹⁴ و انما قلنا ان الايمان على العقل، لان العقل سلطان في الجسد و الايمان [100^a] نائبه⁽²¹⁾ فان ذهب السلطان لم يبق نائبه.⁽²²⁾ مثلا ان الايمان خزينة و ان الابليس⁽²³⁾ عليه اللعنة⁽²⁴⁾ سارق و العقل خازن فان ذهب الخازن سرق السارق مافي الخزينة. و قيل الايمان شاة و العقل راع و الابليس ذئب فان ذهب الراعي⁽²⁵⁾ اكلها الذئب⁽²⁶⁾ و قيل الايمان خبز⁽²⁷⁾ و العقل حافظ⁽²⁸⁾ و ابليس⁽²⁹⁾ كلب وهم في مكان واحد⁽³⁰⁾ فان ذهب حافظه اكله الكلب.¹⁵ وفيه نكتة⁽³¹⁾ لطيفة و هي ان التصديق [192^b] بوحدانية الله تعالى⁽³²⁾ [81] و⁽³³⁾ امتثال اوامره⁽³⁴⁾

(17) الايمان ان تؤمن E : ان تؤمن ÖS

¹³ İbare, bu muhteva ile hadîs-i şerîf değil; akaid kitaplarının iman hakkındaki ifadesidir. Fakat bu mânâyı teyid eden bir çok hadîs mevcut olup en meşhurları Cibrîl hadîsî diye adlandırılmıştır.

(18) تع EÖ : تعالى S

(19) E y : مطلقاً ÖS

(20) E : ويكون ÖS

¹⁴ 4/Nisâ, 145.

(21) نائبه Ö : نائبه ES

(22) نائبه Ö : نائبه ES

(23) والابليس E : وان ابليس Ö : وان الابليس S

(24) EÖ y : عليه اللعنة S

(25) S y : و قيل الايمان شاة و العقل راع و الابليس ذئب فان ذهب الراعي EÖ

(26) S y : اكله الذئب Ö : اكلها الذئب E

(27) لين ÖE : خبز S

(28) حافظه ÖE : حافظ S

(29) والابليس ÖE : و ابليس S

(30) في مكان E : وهم في مكان Ö : وهم في مكان واحد S

¹⁵ Burada bütün mevcut nüshaların atladığı şu birkaç cümle olmak gerekir ki onları Türkçe metinden naklediyoruz: "... ve yığın didüğinden yığınmamak imandır; Pes Tanrı tebareke ve te'âlâ buyurduğın dutmayup yığın didüğinden yığınmamak Tanrıya (niçe) inanmaktır!" Bk. Doçentlik tezimiz, s. 17. Mütercimim veya müstensihlerin aynı kelimelerle başlayan cümleleri karıştırıp yazdım sanarak müteakip cümleye atladıkları anlaşılıyor.

(31) E : نكتة ÖS

(32) E : تعالى ÖS

(33) E y : هو ÖS

(34) E : اوامره ÖS

واجتناب نواهيه⁽³⁵⁾ و التصديق بان الله تعالى و كُلّ على كل من⁽³⁶⁾ بنى آدم ثلث مائة ملك من الايمان.⁽³⁷⁾ فانك اذا⁽³⁸⁾ كان عندك احد من جنسك تستحيى منه ان تفعل فعلا فاحشاً⁽³⁹⁾ فاذا لم يكن من جنسك فانت تباشر ولا تستحيى من الملائكة⁽⁴⁰⁾ فاين تصديقك اليهم؟ وان التصديق يكتب⁽⁴¹⁾ الله تعالى⁽⁴²⁾ من الايمان و ما⁽⁴³⁾ فيها من الاوامر والنواهي حق و ان⁽⁴⁴⁾ تقرّ بذلك ولا تفعل بما⁽⁴⁵⁾ فيها من الاوامر ولا تجتنب من النواهي ولا تخاف من عذاب الله تعالى و عقابه بعدم الامتثال و الاجتناب و قلبك مملؤ بالكبر و الحسد و الطمع والغضب والغيبية⁽⁴⁶⁾ والقهقهة⁽⁴⁷⁾ و السخرة والنميمة⁽⁴⁸⁾ فانه⁽⁴⁹⁾ منهي⁽⁵⁰⁾ من النواهي فى كتاب الله تعالى⁽⁵¹⁾ فاين تصديقك اليه وان التصديق بان⁽⁵²⁾ اولياء الله تعالى⁽⁵³⁾ و كراماتهم⁽⁵⁴⁾ و افعالهم مطابقة⁽⁵⁵⁾ للشرع بغير الدعوى من الايمان. لانهم تركوا رضاء انفسهم ومحبة الدنيا والتلذذ بالطعام واللباس واختاروا رضاء ربهم والفقر والمحنة والمشقة والجوع والمسكنة وتركوا النوم والراحة و وجدأ⁽⁵⁶⁾ بعسر⁽⁵⁷⁾ الدنيا يسر⁽⁵⁸⁾ الآخرة كقوله تعالى⁽⁵⁹⁾ "ان مع العسر يسراً"¹⁶ ويشبعون يوماً و

(35) واجتناب عنه E : واجتناب ÖS

(36) EÖ y : من S

(37) E y : من الايمان ÖS

(38) E : اذا ÖS

(39) EÖ : فاحشاً S

(40) Ö : الملائكة ES

(41) EÖ : يكتب S

(42) E : تعالى ÖS

(43) EÖ y : ما S

(44) EÖ : وان S

(45) EÖ : بما S

(46) E : الغيبة ÖS

(47) E y : والقهقهة ÖS

(48) E : السخرة و النميمة ÖS

(49) EÖ : فانه S

(50) EÖ y : منهي S

(51) E : تعالى ÖS

(52) E : بان ÖS

(53) EÖ y : تعالى S

(54) EÖ : وكراماتهم S

(55) EÖ : مطابقة S

(56) EÖ : وجدأ S

(57) E : بعسر ÖS

(58) E : يسر ÖS

(59) E : تعالى ÖS

¹⁶ 94/İnşirâh, 6.

يَتَجَوَّعون يومين كما قال النبي ء م "اشبع يوما و اجوع يومين."¹⁷ ولكنهم⁽⁶⁰⁾ تَقَرَّبوا الى الله تعالى⁽⁶¹⁾ زادهم⁽⁶²⁾ خشوعاً و خوفاً من ربهم لان من تقرب الى احد من الملوك⁽⁶³⁾ والسلاطين يكون خوفه منه اشدَّ [82] من سائر⁽⁶⁴⁾ الرعايا وان الله تعالى⁽⁶⁵⁾ ينظر⁽⁶⁶⁾ الى خطاياهم بكمال النظر ولا يضرب بها⁽⁶⁷⁾ وجوههم وانت تعمل فى كل يوم انواع الخطايا والفواحش⁽⁶⁸⁾ اتظن⁽⁶⁹⁾ انك لاتحاسب ولا تسئل و ان الساعة لا تأتى و⁽⁷⁰⁾ لا يبعث من فى القبور او لا يمتاز السعيد من الشقى و انت لاتحترز من الحرام تاكل [193^a] و تلبس ما وجدت و تأكل نعمة ربك و⁽⁷¹⁾ تمتثل اوامره⁽⁷²⁾ و⁽⁷³⁾ تجتنب عن⁽⁷⁴⁾ نواهيه وهلا تخاف من سخط الله تعالى⁽⁷⁵⁾ و عقابه بفعل العصيان الذى⁽⁷⁶⁾ هو يورث الخسران. فاما الملك العلام يقول¹⁸ (اناالله الكريم الغفور المعطى المعين المستعان انظر فى كل يوم مائة⁽⁷⁷⁾) آلاف ذنب التى صدرت [100^b] عن عبدى فلا اضرب بها⁽⁷⁸⁾ وجهه و اصبر حتى يتوب فان مات فلم⁽⁷⁹⁾ يتب فامرہ بيدي⁽⁸⁰⁾ ان كانت⁽⁸¹⁾ مشيئتي و ارادتي الى غفرانه فاغفر له⁽⁸²⁾ و ارحمه⁽⁸³⁾ و الا فادخله النار فاعذبه عذاباً

17 "Ben dahi bir gün tok, iki gün aç dururum." mânasına gelen bu hadîs-i şerîf için bk. Tirmizî, "zühd", 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 254.

(60) ولكنهم كما EÖ: و لكنهم S

(61) تعالى Ö y: ES

(62) زادوا E: زادهم ÖS

(63) الملوك Ö: الاملاك E: الملوك S

(64) سائر Ö: سائر ES

(65) تعالى Ö y: تع E: تعالى S

(66) نظر EÖ: ينظر S

(67) الي EÖ: بها S

(68) والفواحش EÖ: والفواحش S

(69) اتظن E: اتظن ÖS

(70) او EÖ: و S

(71) ولا EÖ: و S

(72) باوامره E: الى اوامره Ö: اوامره S

(73) ولا EÖ: و S

(74) عن عن E: عن ÖS

(75) تعالى Ö y: تع E: تعالى S

(76) بفعل E: بفعل العصيان Ö: بفعل العصيان الذى S

18 Bu ifadeler, bir âyet veya hadîs değildir. Müellifin şahsi tahayyül ve ifadesini aksettiriyor.

(77) مائة Ö: ماء S: مائة E

(78) على E: الي Ö: بها S

(79) ولم E: فلم ÖS

(80) بين يدي EÖ: بيدي S

(81) ان E: ان كان Ö: ان كانت S

(82) فاغفر E: فاغفر Ö: فاغفر له S

(83) وارحم E: وارحم اليه Ö: وارحمه S

اليماً و اما من ارادنى و⁽⁸⁴⁾ احبنى وامضى عمره الى خدمتى⁽⁸⁵⁾ وبكى⁽⁸⁶⁾ على فرقتى و طلب وصلتى فاننا اریده واحبه و احسن له⁽⁸⁷⁾ و اخلصه⁽⁸⁸⁾ من الفرقة و اوصله الى حتى يحصل له الهوية و يزيد⁽⁸⁹⁾ عنه القربة⁽⁹⁰⁾ بانه يمحو وجوده ويرانى فى جميع الاشياء لا غيرى⁽⁹¹⁾ واما ان كان ارادته بالريا⁽⁹²⁾ فاجعله محروماً من الدنيا و الآخرة يكون⁽⁹³⁾ من المذنبين الخاسرين . كما قال الله تعالى: ⁽⁹⁴⁾ "من كان يريد حرث الآخرة نزد له فى حرثه ومن كان يريد حرث الدنيا نؤته منها و ماله فى الآخرة [83] من نصيب." ¹⁹ وقال النبى ء م⁽⁹⁵⁾ "الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله تعالى.⁽⁹⁶⁾20

والثانى من المقامات العشرة التى فى الشريعة هو⁽⁹⁷⁾ الاسلام وهو الشهادة بان لاله الاالله و ان محمدا رسول الله و اقام الصلوة⁽⁹⁸⁾ الخمس و ايتاء الزكوة⁽⁹⁹⁾ ان وجب عليه⁽¹⁰⁰⁾ و صوم رمضان و حج البيت ان استطاع اليه سبيلا

(84) ف : E و : ÖS

(85) خدمتى : ÖS خدمتى E

(86) بكى : ÖS ES

(87) واحسنه له : EÖS

(88) واخلصه : EÖS

(89) يزيد : ÖS ES

(90) الغيرية : ÖS القرية S y

(91) غير : EÖS غيرى S

(92) بالريا : EÖS

(93) ويكون : EÖS S

(94) تعالى : EÖS

¹⁹ 26/Şu'arâ, 20

(95) عليه السلام : E ء م ÖS

(96) تعالى : EÖS

²⁰ Bu hadis ed-Deylemî'nin (v. 558/1163) *Müsnedü 'l-Firdevs'*inde ve her halde oradan alınarak el-Câmiü 's-sağır (II, 16) ve şerhi *Feyzü 'l-kadîr* (III, 544); ile *Râmûzu 'l-ehâdis* (s. 208) ve şerhi *Levâmiu 'l-ukûl'*de (II, 1455) görülmüyor. Ayrıca bk. *Keşfü 'l-hafâ*, nr. 1314 (s. 410). Buralarda hadisin rivayet zinciri içinde adı geçen Cebele b. Süleyman'ın ez-Zehbî tarafından zayıf râvîler arasında zikredildiği, İbn Ma'in'in de bu râvî için "güvenilir değildir" dediği belirtilmiştir. Kaynaklarda hadis metninin son bölümü "وهما حرامان" ve "وهما حرامان" şeklinde kayıtlıdır.

(97) هو : E هو ÖS

(98) اقام الصلوات : EÖS اقام الصلاة S

(99) الزكاة : ÖS الزكوة ES

(100) عليه : E y ÖS

هي فرض لازم الاداء على كل عبد مسلم عاقل بالغ مكلف بامر الله تعالى⁽¹⁰¹⁾ بقوله⁽¹⁰²⁾ عز اسمه (اقيموا الصلوة واتوا الزكوة)⁽¹⁰³⁾ وصوموا شهر رمضان⁽¹⁰⁴⁾)²¹

والثالث من المقامات العشرة التي في الشريعة العلم لان العمل بلا علم [193^b] ضلال والعلم بلا عمل وبال. ولان⁽¹⁰⁵⁾ طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة²² بقوله تعالى⁽¹⁰⁶⁾ "كونوا ربانيين."²³

والرابع من المقامات⁽¹⁰⁷⁾ العشرة⁽¹⁰⁸⁾ الاحسان وهو ان تعبد الله⁽¹⁰⁹⁾ بالاخلاص والخشوع والخضوع ورعاية الادب كما قال النبي عليه السلام⁽¹¹⁰⁾ "الاحسان ان تعبد الله⁽¹¹¹⁾ كأنك تراه فان⁽¹¹²⁾ لم تكن تراه فانه يراك."²⁴

والخامس منها التزوج لانه فرض بقوله تعالى⁽¹¹³⁾: "فانكحوا ما طاب لكم من النساء."²⁵ وسنة بقوله ء م⁽¹¹⁴⁾ "النكاح سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني."²⁶

(101) تع E : تعالى ÖS

(102) لقوله E : بقوله ÖS

(103) الزكاة : Ö : الزكوة ES

(104) وحجوا البيت EÖ : S y

²¹ Kur'an'da böyle bir âyet mevcut değildir. Bu ibare müellifin Kur'an'ı iyi tanımadığına delalet ediyor; çünkü Ramazan orucu hakkındaki âyet ile hac konusundaki âyet başka kelimelerle örülü bulunmaktadır. Bk. 2/Bakara, 183 ve 3/Âli İmran, 97.

(105) لان E : ولان ÖS

²² Müellifin bu ifadesi, Hz. Peygamber'in ilim öğrenme konusundaki meşhur hadisinin aynen tekrarı durumundadır. Bk. *Keşfü'l-hafâ*, nr. 1665 (II, 43).

(106) لقوله تع E : بقوله تعالى ÖS

²³ Âl-i İmrân sûresi (III, 79). Âyetin meali şöyledir: "İnsanoğluna hiç yakışmaz ki Allah ona kitap, hüküm ve peygamberlik versin de, sonra o da kalkıp insanlara; 'Allah'ı bırakıp bana kul olun.' desin! O böyle demez, bilakis, 'Allah'ın kitabını öğrettiğiniz ve incelediğiniz üzere, bildiğini yaşayan ve tatbik eden mühakkık âlimler olunuz.' der."

(107) ÖS y : التي في الشريعة E

(108) E y : العشرة ÖS

(109) E : تع ÖS y

(110) ES : عليه السلام Ö

(111) E : تع ÖS y

(112) ÖS : وان E

²⁴ Meşhur Cibril hadisinin bir bölümüdür. Bu hadis için bk. *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I, 58, 47 numaralı hadis.

(113) ÖS : بقوله تعالى E

²⁵ 4/Nisâ, 3.

(114) S : بقوله عليه السلام E : بقوله عليه السلام Ö

²⁶ Bu hadis için bk. *Selâmet Yolları* (III, 237); *Keşfü'l-hafâ* (II, 324), 3833 numaralı hadis.

والسادس⁽¹¹⁵⁾ اكل الحلال وليس الحلال كقوله تعالى⁽¹¹⁶⁾ " كلوا من طيبات⁽¹¹⁷⁾ ما رزقناكم" 27⁽¹¹⁸⁾ و "وثيابك فطهر." 28⁽¹¹⁹⁾

والسابع منها⁽¹¹⁹⁾ كون العبد من اهل السنة والجماعة ولا يكون من اهل البدعة [84] لقوله تعالى⁽¹²⁰⁾ "سنة الله التي قد خلت من قبل ولن تجد لسنة الله تبديلا." 29⁽¹²¹⁾

والثامن منها الشفقة والمرحمة لقوله [101^a] عليه السلام "ارحموا من فى الارض يرحمكم من فى السماء." 30⁽¹²²⁾ والتاسع منها كسب الحلال و تحريم الربوا لقوله تعالى: ⁽¹²¹⁾ "احل الله البيع وحرّم الربوا." 31⁽¹²³⁾

والعاشر منها الامر⁽¹²²⁾ بالمعروف والنهى⁽¹²³⁾ عن المنكر لانه فرض بقوله تعالى: ⁽¹²⁴⁾ "و امر بالمعروف والناهون." ⁽¹²⁵⁾ عن المنكر⁽¹²⁶⁾ و ⁽¹²⁶⁾ بالاياات⁽¹²⁷⁾ الكريمة والاحاديث الشريفة بينت⁽¹²⁸⁾ هذه المقامات العشرة التى فى الشريعة⁽¹²⁹⁾

واما المقامات العشرة⁽¹³⁰⁾ التى فى الطريقة اولها ان تسلك⁽¹³¹⁾ الى مسلك الفقراء⁽¹³²⁾ وان تأخذ⁽¹³³⁾ اليد من المشايخ و التوبة عن الذنوب⁽¹³⁴⁾ لقوله تعالى: ⁽¹³⁵⁾ "واعصموا بحبل الله جميعاً" 33⁽¹³⁶⁾ و "توبوا الى الله توبة نصوحاً" 34⁽¹³⁷⁾

(115) S y : منها EÖ

(116) E : لقوله تعالى ÖS

(117) E : طيبات ÖS

27 2/Bakara, 172; 7/A'râf, 160; 20/Tâhâ, 81 ayetlerinde geçen ibaredir.

(118) S و : E : و لقوله تعالى Ö :

28 74/Müddessir, 4.

(119) E y : منها SÖ

(120) E : لقوله تعالى Ö : لقوله تعالى S

29 48/Fetih, 23. Bu âyette geçen sünnet, sünnetullah (yani; Allah'ın dünya hadiselerinin cereyanı konusundaki kanunlar)dır. Müellifin bunu, bid'atlerden kaçmak ve Resûlullah'ın sünnetlerine riayet etmek konusundaki delil getirmesi açık bir yanılma ve cehalet eseridir.

30 Tirmizî, IV, 323, hadis no: 1924.

(121) E : تعالى ÖS

31 2/Bakara, 275.

(122) EÖ : الامر S

(123) EÖ : والنهى S

(124) E : بقوله تعالى ÖS

(125) EÖ : و الناهون S

32 31/Lokman, 17.

(126) E y : و ÖS

(127) E : بالاياات ÖS

(128) E : ثبت Ö : بينت S

(129) E : فى الشريعة ÖS

لان العبد اذا رجع الى الله تعالى⁽¹³⁷⁾ و ندم على ما صنع من المعصية وتاب بنية ان لا يذنب بعده⁽¹³⁸⁾ فيتوب⁽¹³⁹⁾ الله عليه انه هو التواب الرحيم وقد قال النبي ء م⁽¹⁴⁰⁾ "التائب [194^a] من الذنب كمن لا ذنب له."³⁵ والمراد من التوبة الندم بالاخلاص و الاعتذار⁽¹⁴¹⁾ الى جناب⁽¹⁴²⁾ البارى عن الاثر⁽¹⁴³⁾ فان ندم على معصيته⁽¹⁴⁴⁾ و اعتذر اليه تعالى⁽¹⁴⁵⁾ بالاخلاص عن الفؤاد⁽¹⁴⁶⁾ فانته تعالى⁽¹⁴⁷⁾ عفى⁽¹⁴⁸⁾ عنه باعتذاره وندامته مرة ذنوب سبعين سنة. فان⁽¹⁴⁹⁾ بالاخلاص و التوكل بالصدق ببيض⁽¹⁵⁰⁾ الوجوه يوم القيمة فان الله تعالى⁽¹⁵¹⁾ يقول يا عبادى⁽¹⁵²⁾ [85] الاعتذار و التوكل بالاخلاص منكم و القبول منى كما قال الله تعالى⁽¹⁵³⁾ "ومن يتوكل على الله فهو حسبه."³⁶ والشكر منكم و الزيادة منى كما قال الله تعالى⁽¹⁵⁴⁾ "لئن شكرتم لازيدنكم ولئن⁽¹⁵⁵⁾ كفرتم ان⁽¹⁵⁶⁾ عذابي لشديد"³⁷

⁽¹³⁰⁾ E y : العشرة ÖS

⁽¹³¹⁾ EÖ : تسلك S

⁽¹³²⁾ ES : مسلك الفقراء Ö

⁽¹³³⁾ S : تأخذ ÖE

⁽¹³⁴⁾ E : الذنوب ÖS

⁽¹³⁵⁾ E : لقوله تع : كقوله تعالىÖ : لقوله تعالى S

³³ 3/Âl-i İmrân, 103.

⁽¹³⁶⁾ E : وقوله : و قوله تعالىÖ : و S

³⁴ 66/Tahrîm, 8.

⁽¹³⁷⁾ Ö y : تع : تعالى S

⁽¹³⁸⁾ E : بعدها يغفر الله ماتقدم من ذنبه لقوله تع : E : بعد Ö : بعده S

⁽¹³⁹⁾ E : ويتوب ÖS

⁽¹⁴⁰⁾ E : عليه السلام ÖE : ء م S

³⁵ Bu tanınmış hadis için bk. *Kesfû'l-hafâ*, I, 296, 944. hadis.

⁽¹⁴¹⁾ E : اليه تع ÖS y

⁽¹⁴²⁾ S y : حضرت Ö : حضرة E

⁽¹⁴³⁾ E : عز اسمه ÖS : عن الاثر

⁽¹⁴⁴⁾ E : على المعصية Ö : على معصيته ES

⁽¹⁴⁵⁾ E : تع ÖS

⁽¹⁴⁶⁾ E : الفؤاد Ö : الفؤاد S

⁽¹⁴⁷⁾ E y : تع ÖS

⁽¹⁴⁸⁾ E : عفا ÖS

⁽¹⁴⁹⁾ S y : الاعتذار EÖ

⁽¹⁵⁰⁾ E : تبيض Ö : ببيض S

⁽¹⁵¹⁾ E : تع ÖS

⁽¹⁵²⁾ E : عبادى ÖS

⁽¹⁵³⁾ E : تع EÖ S

³⁶ 65/Talâk, 3.

⁽¹⁵⁴⁾ E : و ÖS y

⁽¹⁵⁵⁾ E : ولئن Ö : وان S

⁽¹⁵⁶⁾ E : ان ES

³⁷ 14/İbrahim, 7.

والصبر منكم⁽¹⁵⁷⁾ و اعطاء الثواب منى بغير حساب لقوله تعالى⁽¹⁵⁸⁾ "انما يوفى الصابرون اجرهم بغير حساب⁽¹⁵⁹⁾»³⁸ والطاعة و العبادة منكم و اعطاء⁽¹⁶⁰⁾ الحور و القصور و النعماء فى الجنة منى لقوله تعالى⁽¹⁶¹⁾»⁽¹⁶²⁾ جزء الاحسان الا الاحسان." ³⁹ والتوبة مرة على المعاصى التى فعلتم فى سبعين سنة منكم و القبول منى لقوله تعالى⁽¹⁶³⁾ " وهو الذى يقبل التوبة عن عباده" ⁴⁰ ⁽¹⁶⁴⁾ فان الله تعالى⁽¹⁶⁵⁾ يقول: يا عبادى ان اباكم آدم خالف امرى⁽¹⁶⁶⁾ و عصانى مرة لم اقبل⁽¹⁶⁷⁾ توبته الا بعد بكانه مائة⁽¹⁶⁸⁾ سنة. فبعذرکم على عصيانکم⁽¹⁶⁹⁾ سبعين سنة اقبل توبتکم و اعفو سيأتکم فان لم اعف⁽¹⁷⁰⁾ ذنوب العاصين لعطلت⁽¹⁷¹⁾ رحمتى و لو كان صيفة⁽¹⁷²⁾ فى نقصان لم يتم قدرتى فلو لم اجب من دعائى⁽¹⁷³⁾ لم يتم سلطنتى.

و ثانيها⁴¹ ان يكون العبد مريداً بقوله تعالى⁽¹⁷⁴⁾ "فاستلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون." ⁴² وهو على ثلاثة اقسام احدها مريد مطلق وهو الذى لا يقول لشيوخه لم و لاياتى الحجة عليه. و الثانى [101^b] مريد المجاز و هو الذى يكون⁽¹⁷⁵⁾ فى الظاهر فى امر شيخه و فى الباطن فى حكم نفسه. و الثالث مريد⁽¹⁷⁶⁾ مرتد⁽¹⁷⁷⁾ و هو الذى اذا خلا⁽¹⁷⁸⁾ فى⁽¹⁷⁹⁾ شيخه [194^b] تركه ليخالفه⁽¹⁸⁰⁾ على مقتضى نفسه بعدم علمه.

(157) Ö y : والصبر منكم ES

(158) E : تعالى ÖS

(159) الى اخر الاية Ö : اجرهم بغير حساب ES

38 39/Zümer, 10.

(160) واعطاء Ö : واعطاء ES

(161) E : تعالى ÖS

(162) EÖ : هل S y

39 55/Rahmân, 60.

(163) E : تعالى ÖS

40 42/Şûrâ, 25.

(164) ÖS y : الاية E

(165) E y : تعالى ÖS

(166) E y : امرى ÖS

(167) E : اقبل ÖS

(168) Ö : مائة S : مائة E

(169) فيكون عصيانكم E : فبعذرکم على عصيانکم ÖS

(170) E : اعفو ÖS

(171) لعطلت E : لعطلت ÖS

(172) خلقتة شىء EÖ : صيفة S

(173) ما دعائى Ö : من دعائى E : من دعائى S

41 Tarikat makamlarının ilki tevbe idi, buradan itibaren ikincisinin izahına geçiliyor.

(174) E : بقوله تعالى ÖS

42 16/Nahl, 43; 21/Enbiyâ, 7.

(175) E y : يكون ÖS

و ثالثها تحليق الرأس و تحويل اللباس⁽¹⁸¹⁾ الى لباس [86]⁽¹⁸²⁾ اهل الطريقة و تشبيه⁽¹⁸³⁾ نفسه اليهم لقوله تعالى⁽¹⁸⁴⁾ "محلقين رؤسكم و مقصرين لا تخافون"⁴³ و قوله ء م⁽¹⁸⁵⁾ "من تشبه بقوم⁽¹⁸⁶⁾ فهو منهم."⁴⁴

و رابعها كون العبد بين الخوف و الرجاء⁽¹⁸⁷⁾ لقوله تعالى⁽¹⁸⁸⁾ "يخافون يوما تتقلب فيه القلوب و الابصار"⁽¹⁸⁹⁾ و لقوله تعالى⁽¹⁹⁰⁾ "لا تقنطوا من رحمة الله."⁴⁶

و خامسها الخدمة⁽¹⁹¹⁾ لقوله عليه السلام "من خدم خدم."⁴⁷

و سادسها قهر النفس لقوله تعالى⁽¹⁹²⁾ "وجاهدوا على انفسكم"⁽¹⁹³⁾ و

و سابعها الرجوع الى الله تعالى⁽¹⁹⁴⁾ و التترك⁽¹⁹⁵⁾ ما سواه لقوله تعالى⁽¹⁹⁶⁾ "اففروا الى الله."⁴⁹

(176) مريدا : E مريد ÖS

(177) مريئاً : E مرتد ÖS

(178) رأى حالا Ö : رأى حالا E : خلا S

(179) من EÖ : في S

(180) ليخالف EÖ : ليخالفه S

(181) البأس E : اللباس ÖS

(182) بأس E : لباس ÖS

(183) وتشبه E : وتشبيه ÖS

(184) تع E : تعالى ÖS

43 48/Fetih, 27.

(185) عليه السلام EÖ : ء م S

(186) قوما EÖ : يقوم S

44 Ahmed b. Hanbel, Ebü Dâvud vs. tarafından rivayet edilen bu tanınmış hadis hakkında bk. *Keşfü'l-hafâ*, II, 240, 2436. hadîs.

(187) والرجاء Ö : والرجاء ES

(188) تع E : تعالى ÖS

(189) Ö y : تتقلب فيه القلوب و الابصار ES

45 24/Nür, 37.

(190) تع E : تعالى ÖS

46 39/Zümer, 53.

(191) الخدمة E : الخدمة ÖS

47 Bu ibare hadis kitaplarında geçmiyor, kelâm-ı kibar olması mümkündür.

(192) تع E : تعالى ÖS

(193) انفسهم E : انفسكم ÖS

48 Kur'an'da böyle bir âyet mevcut değildir. Bu da, müellifin Kur'an konusunda cahilliğine diğer bir delildir.

(194) تع E : تعالى ÖS

و ثامنها الخرقه⁽¹⁹⁷⁾ و المقراض و الترتيل⁽¹⁹⁸⁾ و السجادة و الاجازة و العبرة و الهداية و هي تعطى من قبل الرحمن لكل عبد بمقداره⁵⁰ لقوله تعالى⁽¹⁹⁹⁾ "ان الله بالغ امره قد جعل الله لكل شيء قدراً." 51

و تاسعها ان يكون صاحب الجماعة و صاحب النصيحة و صاحب المحبة لعباد الله تعالى⁽²⁰⁰⁾ لقوله تعالى⁽²⁰¹⁾ "يحبونهم كحب الله." 52

و عاشرها العشق و الشوق و الفقر و القناعة لقوله تعالى⁽²⁰²⁾ "توفنى مسلماً و الحقى بالصالحين" 53 و قال النبي ء م⁽²⁰³⁾ "العشق من الكون حياة"⁽²⁰⁴⁾ 54 و قال النبي ء م⁽²⁰⁵⁾ "الفقر فخرى و به افتخر"⁽²⁰⁶⁾ يوم القيمة. 55

اما المقامات العشرة التى فى المعرفة اولها⁽²⁰⁷⁾ الادب لان ما وصل من وصل الا بالحرمة و الادب و ما حرم من حرم الا بترك الحرمة و الادب⁽²⁰⁸⁾ لقوله⁽²⁰⁹⁾ على كرم الله وجهه "لا شرف بالمال و النسب لكن الشرف بالعلم و الادب." و قال النبي ء م⁽²¹⁰⁾ "الادب"⁽²¹¹⁾ صورة العقل. 56 [87]

(195) وترك E : و الترك ÖS

(196) نع E : تعالى ÖS

49 51/Zâriyât, 50.

(197) الحرقه EÖ : الخرقه S

(198) و الزنبل EÖ : و الترتيل S

50 Burada sayılan eşyalar dervişlik ile müritlik ile ilgili maddî alet, eşya ve levazımat olmak gerekirken bazı yanılma ve karıştırmalar sonucu kelimeler bozulmuştur. Son iki kelimenin aslında : الإبرة : iğne ve الهداية : asâ olduğunu tahmin ediyorum.

(199) نع EÖ : تعالى S

51 65/Talâk, 3.

(200) Ö y : نع E : تعالى S

(201) نع E : تعالى ÖS

52 2/Bakara, 165. Burada bu âyetin delil getirilmesi doğru olmamıştır, zira bu âyet müşrikler hakkında olup "İnsanlardan necisi Allah yerine putlar edinir de Allah'ı sever gibi severler." mealindedir.

(202) نع E : تعالى ÖS

53 12/Yusuf, 101. Bu âyetin burada zikredilen kısmından çok, daha evvelki cümlesi konuya münasip düşüyor ki: "Yâ Rab, dünyada ve âhirette benim dostum sensin." mealindedir.

(203) ÖS E : عليه السلام E

(204) حيات و لباب EÖ : حياة S

54 Kaynaklarda böyle bir hadis tespit edemedik.

(205) ÖS E : عليه E

(206) EÖ : افتخر S

55 Mutasavvıfların çok zikrettikleri bu söz, İbn Adiy'in rivayetine göre, Abdurrahman b. Ziyad b. En'am'ın kelâmıdır, hadis değildir.

(207) احدھا EÖ : اولھا S

(208) ÖS E : و ما حرم من حرم الا بترك الحرمة و الادب

و ثانيها الخوف ان⁽²¹²⁾ كان الخوف⁽²¹³⁾ فيمن كان عارفا⁽²¹⁴⁾ بالله كان عالما⁽²¹⁵⁾ بالله لقوله تعالى⁽²¹⁶⁾ "انما يخشى الله من عباده العلماء"⁵⁷ و قوله تعالى⁽²¹⁷⁾ "و لمن خاف مقام ربه جنتان"⁽²¹⁸⁾."58

و الثالث الرياضة و الجوع و القناعة⁽²¹⁹⁾ لقوله ء م⁽²²⁰⁾ "مثل الجوع كمثل الرعد و القناعة كالسحاب لان الرعد و السحاب"^[195^a] سبب للمطر. و القناعة و الجوع سبب للحكمة و المعرفة."59

و الرابع الاقرار و التصديق لقوله تعالى⁽²²¹⁾ "يوم ينفع الصادقين صدقهم."60

و الخامس الحياء كما قال النبي⁽²²²⁾ ء م "الحياء من الايمان و من لا حياء⁽²²³⁾ له لا ايمان له."61

و السادس السخاء.

و السابع العلم كما قال⁽²²⁴⁾ عليه الصلوة و السلام⁽²²⁵⁾"بقاء الدنيا على اربع: بعلم العلماء و عدل الامراء"⁽²²⁶⁾ و سخاوة الاسخياء⁽²²⁷⁾ و دعاء⁽²²⁸⁾ الفقراء⁽²²⁹⁾"62 و قال النبي⁽²³⁰⁾ ء م "السخاء شجرة فى الجنة اغصانها مدلات⁽²³¹⁾ الى الدنيا فمن اخذه⁽²³²⁾ فادته⁽²³³⁾ الى الجنة."63

(209) لقول EÖ : لقوله S

(210) E y : ء م ÖS

(211) E y : ء م ÖS

56 Kaynaklarda tespit edemediğimiz bu ibare de kanaatimizce hadis değil, kibâr-ı kelim olsa gerektir.

(212) لان EÖ : ان S

(213) كمال الخوف EÖ : كان الخوف S

(214) عالما E : عارفا ÖS

(215) عالم Ö : عارفا E : عالما S

(216) تع E : تعالى ÖS

57 35/Fâtır, 28.

(217) تع E : تعالى ÖS

(218) Ö y : جنتان ES

58 5/Rahmân, 46.

(219) والقناعة EÖ : والقناعة S

(220) عليه السلام Ö : ء م ES

59 Bu ibare de hadis kitaplarında bulunamadı.

(221) تع EÖ : تعالى S

60 5/Mâide, 119. Âyetin başındaki işaret zamiri de burada kaydedilmeli idi.

(222) E y : النبي ÖS

(223) الاحياء Ö : لاجيا SE

61 Hadis'in ilk cümlesi için bk. *Keşfü'l-hafâz*, I, 369, 1183 nr. Hadisin son kısmı kaynaklarda görülemedi.

(224) النبي Ö : ES y

و الثامن المسكنة [102^a] كما قال النبي ء م "اللهم اجعلني مسكينا" (234) مسكينا (235) و احشرنى فى زمرة المساكين. (236) 64

و التاسع رعاية القلب و ارضائه (237) كما قال النبي "قلب المؤمن عرش الله (239) 65

و العاشر معرفة نفسه (240) كما قال النبي ء م (241) "من عرف نفسه فقد عرف ربه. 66

و اما المقامات العشرة (242) التى هى (243) فى الحقيقة اولها (244) كون العبد بين الخلاق (245) مثل التراب و لايتأذى

بأذى (246) احد بل يعلم ان (247) كل ما اصاب اليه من الله تعالى (248) و رضى بما (249) يصيبه (250) من انواع

ء م E : عليه السلام Ö : عليه الصلاة والسلام S (225)

الامراء Ö : الامراء ES (226)

الاسخيا Ö : الاسخيا S : الاسخياء E (227)

و دعا Ö : و دعاء ES (228)

الفقرا Ö : الفقراء ES (229)

62 Hadis kaynaklarında bulunamadı.

E y : النبي ÖS (230)

متدليات E : مدلات ÖS (231)

اخذته بغصن E : اخذه ÖS (232)

احينى Ö : اجعلنى ES (233)

63 Bu hadis için bk. *Keşfü'l-hafâ*, I, 450, 1469. hadis. İzahı için bk. *Levâmiu'l-ukûl*, II, 491. Yukarıdaki metin eksiktir. Müellif bu hadisi bir önceki madde için delil getirmeliydi; burada zikri tehir olmuştur.

EÖ : فواته S : فواته (234)

ES : مسكينا و امتتى مسكينا Ö (235)

ES : من Ö : فى (236)

64 Bu hadisin çeşitli rivayetleri vardır. Bk. *Keşfü'l-hafâ*, I, 181. nr. 538.

E : ورضائه Ö : وارضائه S (237)

E y : كما قال النبي ء م Ö : كما قال النبي S (238)

E y : قلب المؤمن عرش الله ÖS (239)

65 es-Sağâni'ye göre mevzu olan bu hadis için bk. *Keşfü'l-hafâ*, II, 100, nr. 1886.

E y : و العاشر معرفة نفسه ÖS (240)

E : لقوله ء م ÖS : كما قال النبي (241)

66 "Kendisini tanıyıp öğrenen kişi bu yolla Rabbini tanır." mealindeki bu söz, mutasavvıfların çok zikrettiği bir ibaredir; es-Suyûtî, hakkında *el-Kavlü'l-eşbeh fi hadîsi men aref...* adlı bir eser kaleme almıştır. İbn Teymiye'ye göre "mevzu" olan bu hadis, *Nehcü'l-belâğa* şerhinde Hz. Ali'ye, *Keşfü'l-hafâ*'da Yahya b. Mu'âz er-Râzî'ye ait gösterilmiştir. Bk. *Ehâdis-i Mesnevî*, s. 149; Fuzûlî'nin *Matla'u'l-i'ükad Tercemesi*, s. 40.

E y : العشرة ÖS (242)

E y : هى ÖS (243)

S : اولها EÖ (244)

Ö : الخلاق ES (245)

Ö : بأذى ES (246)

المصائب⁽²⁵¹⁾ و يفوض [88] ارادته الى الله تعالى⁽²⁵²⁾ و يعلم ان الارادة و المشية لله لان الله تعالى⁽²⁵³⁾ يفعل ما يشأ و يحكم ما يريد.

و ثانيها ان ينظر الى⁽²⁵⁴⁾ جميع الملك نظرة واحدة و لا يقول ان عمل هذا خير و عمل هذا شر بل ينظر الى الخير و الشر في نفسه لانه لا يعذب احداً⁽²⁵⁵⁾ لاحد و لا يتاب⁽²⁵⁶⁾ لقلوبه تعالى⁽²⁵⁷⁾ "لنا اعمالنا و لكم اعمالكم."⁶⁷

و ثالثها⁽²⁵⁸⁾ ان لا يمنع ما رزقه الله⁽²⁵⁹⁾ اليه من الطعام و اللباس بل يبذل⁽²⁶⁰⁾ في سبيل الله⁽²⁶¹⁾ تعالى⁽²⁶²⁾ لقلوبه تعالى⁽²⁶³⁾ "مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله."⁶⁸

و رابعها⁽²⁶⁴⁾ كون العبد فانيا عن نفسه قبل موته كقوله تعالى⁽²⁶⁵⁾ "ما عندكم ينفد و ما عند الله باق."⁶⁹

و خامسها⁽²⁶⁶⁾ ان لا يضر احداً⁽²⁶⁷⁾ من المخلوقات و لا يكون⁽²⁶⁸⁾ متأدياً منهم و لاهم⁽²⁶⁹⁾ متأذين منه⁽²⁷⁰⁾ كما قال النبي⁽²⁷¹⁾ "المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده"⁽²⁷²⁾ 70n

(247) S : EÖ y ان

(248) E : تعالى ÖS

(249) EÖ : ما بما S

(250) EÖ : يصيبه عنه EÖ : بصيبه S

(251) ES : المصائب Ö

(252) E : تعالى ÖS

(253) E : تعالى ÖS

(254) E y : الى ÖS

(255) EÖ : احد S

(256) EÖ : ولايتاب S

(257) E : تعالى ÖS

⁶⁷ Bu ibareler şu üç âyette geçer: 2/Bakara, 139; 28/Kasas, 55; 26/Şu'arâ, 25.

(258) E : والثالث ÖS

(259) E y : الله ÖS

(260) E : يبذل ÖS

(261) Ö y : طلبا لرضائه Ö : طلبا لرضائه E

(262) Ö y : تع : تعالى S

(263) E : تعالى ÖS

⁶⁸ 2/Bakara, 261.

(264) E : ورابعها ÖS

(265) E : كقوله تعالى ÖS

⁶⁹ 16/Nahl, 96.

(266) E : وخامسها ÖS

(267) EÖ : احد S

و سادسها⁽²⁷³⁾ ان يتكلم العبد بكلمات⁽²⁷⁴⁾ الحقائق⁽²⁷⁵⁾ فى الصحبة و الاتباع الى المرشد الكامل بالارادة التامة كما قال النبي ء م "الشيخ فى قومه كالنبي فى امته."⁷¹

و سابعا⁽²⁷⁶⁾ السير و السلوك الى سلك⁽²⁷⁷⁾ الابرار لقوله تعالى⁽²⁷⁸⁾ "سنزيهم⁽²⁷⁹⁾ آياتنا فى الآفاق و فى انفسهم."⁷² و ثامنها⁽²⁸⁰⁾ ان يخفى العبد ما صدر عنه من الكرامات لقوله تعالى⁽²⁸¹⁾ "قل ان تخفوا⁽²⁸²⁾ ما فى صدوركم او تبدوه."⁷³

و تاسعا⁽²⁸³⁾ الصبر و الوصلة و التوحيد و المناجات لقوله تعالى⁽²⁸⁴⁾ "ياايها الذين آمنوا اصبروا و صابروا و رابطوا و اتقوا الله لعلكم تفلحون."⁷⁴

و عاشرها المشاهدة بعين⁽²⁸⁵⁾ الباطل و تعلم علم اللدنى لقوله تعالى⁽²⁸⁶⁾ "و علمناه من لدنا علما."⁷⁵

(268) ولا يكون EÖ : ولا يكون S

(269) متأدياً منهم و لاهم S EÖ y

(270) عنه EÖ : منه S

(271) النبي : ES y Ö

(272) من يده و لسانه EÖ : من لسانه و يده S

70 Çok tanınmış olan sahih bir hadis olup hemen her hadis koleksiyonunda mevcut ve mezkurdur. Bk. *Keşfü'l-hafâ*, II, 210, nr. 2304.

(273) ÖS : و سادسها E

(274) كلمات EÖ : بكلمات S

(275) الحقائق Ö : الحقائق ES

71 İbn Hacer ve İbn Teymiye'nin "mevzu" saydıkları bu hadis ve çeşitli rivayetleri için bk. *el-Makâsıdu'l-hasene*, s. 257, nr. 610; *Keşfü'l-hafâ*, II/17, nr. 1576; *Ehâdis-i Mesnevî*, s. 82.

(276) ÖS : و سابعا E

(277) مسلك EÖ : سلك S

(278) لقوله تع E : كقوله تعالى ÖS

(279) ÖS : سنزيهم E y

72 41/Fussilet, 53. Âyetin konu ile ilgisi ve ileri sürülen teze delil olma vasfı yoktur.

(280) ÖS : و ثامنها E

(281) ÖS : لقوله تع E : كقوله تعالى ÖS

(282) EÖ : تخفوا S

73 3/Âl-i İmrân, 20. Bu âyetin de konu ile ilgisi çok uzaktır.

(283) ÖS : و تاسعا E

(284) ÖS : لقوله تع E : كقوله تعالى ÖS

74 3/Âl-i İmrân, 200.

(285) ÖS : بعين E

(286) ÖS : لقوله تع E : كقوله تعالى ÖS

ولو كان واحدا⁽²⁸⁷⁾ من هذه المقامات الاربعين ناقصاً [89] لا يتم السلوك و لا يوصل⁽²⁸⁸⁾ الى الحقيقة⁽²⁸⁹⁾ لانه تكون شرائطه ناقصة⁽²⁹⁰⁾ مثلاً⁽²⁹¹⁾ اقر بوحداية الله تعالى⁽²⁹²⁾ بلسانه و لم يصدقه⁽²⁹³⁾ بقلبه لا يتم ايمانه و غير ذلك⁽²⁹⁴⁾ من الشرائط لان انتفاء⁽²⁹⁵⁾ الشرط يستلزم انتفاء⁽²⁹⁶⁾ المشروط.

و الله اعلم

م

كتبه الفقير المذنب الحاج فيض الله بن موسى كاظم⁷⁶

C. Makâmât Risâlesi Hakkında Görüşlerimiz

Yukarıda -ehemmiyetine binaen- tenkidli metnini verdiğimiz *Makâmât Risâlesi*, *Makâlât-ı Hacı Bektaş* adlı Türkçe eserin “Bâb-ı Sâni”si ile doğrudan ilgilidir; cümle cümle o metnin Arapça’sı durumundadır. Bu husus yaptığımız karşılaştırmada kesinlikle ortaya çıkmıştır.⁷⁷

⁷⁵ 18/Kehf, 65.

⁽²⁸⁷⁾ واحد EÖ : واحد S

⁽²⁸⁸⁾ ولا يصل E : ولا يوصل ÖS

⁽²⁸⁹⁾ الحق E : الحقيقة ÖS

⁽²⁹⁰⁾ ناقصا EÖ : ناقصة S

⁽²⁹¹⁾ مثلاً من EÖ : مثلاً S

⁽²⁹²⁾ تع E : تعالى ÖS

⁽²⁹³⁾ ولم يصدق E : ولم يصدق ÖS

⁽²⁹⁴⁾ كذلك E : كذلك ÖS

⁽²⁹⁵⁾ انتفا S : انتفاء ES

⁽²⁹⁶⁾ انتفا S : انتفاء ES

⁷⁶ Her üç risâlenin sonu şöyle:

تمت الرسالة الشريفة . كتبه الفقير الحاج محمد حمدي المشتهر بفندقجي زاده 1239 سنة م م : E

تمت الرسالة بعون الله : Ö

و الله اعلم م كتبه الفقير المذنب الحاج فيض الله بن موسى كاظم S:

⁷⁷ Bir numune olmak üzere Türkçe metinden aldığımız aşağıdaki karakteristik pasajı, yukarıda verilen mütindeki ilgili bölümlerle karşılaştırdığımız (şeriatin ilk makâmı içinde).

“... Zîrâ kim îmân akıl üzeredir ve akıl sultandır ve ten içinde nâibi îmândur; pes sultan gitse nâib nite durbile!

“Meselâ îmân bir hazinedur, İblîs aleyhi'l-la'ne bir ugrıdur, akıl hazinedardur; pes hazinedar gitdi ugrı hazineyi nitdi!

“Ve dahı bir kavilde, îmân koyundur ve akıl çobandır ve İblîs kurtur; pes çoban gitdi, kurt koyunu nitdi!

O halde acaba *Makâmât Risâlesi*, Hacı Bektaş'ın *Makâlât*'ının, - kaynaklarda Arapça olduğu belirtilen- aslının bir parçası mıdır? Şimdi bu konu üzerinde duralım:

Makâmât Risâlesi'nin bütün mevcut nüshalarında, eser Birgivi'ye ait gösteriliyor; Süleymaniye Kütüphanesi, Süleyman Sırrı ve Erzincan yazmaları bölümlerine ait iki nüshada bu husus risâlenin başlığında kayıtlıdır. Bendeki yazmada Birgivi'nin adı başlıkta geçmiyor; yalnız mecmuanın başında muhteviyatın sıralandığı, fihristte bu risâle için "Birgivi'ye aittir." denmiş; bundan evvelki varaklarda da aynı müellifin iki üç risâlesi dercedilmiş.

Acaba bu eser gerçekten Birgivi'ye ait olabilir mi?

Bize göre *Makâmât Risâlesi* Birgivi'ye ait olamaz. Çünkü aynı muhtevaya sahip Türkçe metinler, Birgivi'den daha önceki devirlerde mevcut bulunuyordu. Nitekim *Makâlât-ı Hacı Bektaş*'ın Hatiboğlu Muhammed'e ait Türkçe manzum versiyonu h. 812/m. 1409 tarihlidir. Mensur tercemenin ise yine XV. asra ait yazma nüshaları mevcuttur. Bunlardan birisi Manisa Kütüphanesi, 3536'da kayıtlı olup Cafer b. Hasan adlı bir müstensih tarafından 827 Rebûlevvel'inde (1424 Şubat'ı) istinsah edilmiştir. Hatta Gölpinarlı, *Makâlât*'ın kâğıt ve imlâ özellikleri itibariyle XIV. asır sonuna ait bir nüshasından bahseder.⁷⁸

Bunlara karşılık Birgivi Muhammed b. Pîr Ali h. 928/m. 1522'de doğmuş, h. 981/m. 1573'de vefat etmiştir.⁷⁹ O halde *Makâmât Risâlesi* Birgivi'nin telifi değildir; çünkü ondan önce metnin Türkçe'si mevcut bulunuyordu.

Birgivi'nin, mevcut Türkçe metnin makâmlarla ilgili bölümünü Arapça'ya çevirmek suretiyle *Makâmât Risâlesi*'ni ortaya koyma ihtimali de imkânsız derecede zayıftır. Zira, incelendiğinde hemen görüleceği üzere *Makâmât Risâlesi*'nin Arapça'sı bir hayli kusurludur. Arap dilinin öğretilmesi için *İzhâr* ve *Avâmil* gibi, medreselerde asırlarca okunan eserler ile; bunların yanısıra birçok Arapça eser ve risâle kaleme alan Birgivi'nin, bu risâlede görülen basit gramer kusurlarını işlediği, kabul edilebilecek bir husus değildir.

"Ve dahi bir kavilde î mân süddür, akıl bekçidir, İblis itdür ve üç dahi bir evdedür; pes bekçi evden gitti, süd bekçisüz kaldı, it südi nidi!"

Bk. *Makâlât* (Doçentlik tezimiz), s. 16.

⁷⁸ Bu nüsha Beyazıt Umumi Kütüphanesi, Şer'iyye 646 numarada gösteriliyorsa da, orada böyle bir yazmayı bütün aramalara rağmen bulamadık. Yazma ya yer, ya el değiştirmiş, yahut da bulunduğu kütüphane yanlış kaydedilmiş olmalı. Bu çok önemli nüsha için bk. (Ergin) Osman, "Yunus'un Asıl Adı", *Millî Mecmua*, sy. 129; Gölpinarlı, *Yunus Emre -Hayatı-*, bibliyografya bölümünde "Makâlât" maddesi.

⁷⁹ Bk. *İslâm Ansiklopedisi*, "Birgivi" maddesi.

Kaldı ki risâlenin metninde dinî bilgiler yönünden de tenkid edilecek kusurlar, delil olsun diye yanlış ve yersiz olarak serdedilmiş âyetler, zayıf veya mevzu hadisler mevcuttur. Bazı âyetlerin mânası dahi yanlış anlaşılmıştır. Bunlara dipnotlarda işaret etmiştik.

Birgivî ise tahsil esnasında akranına tefevvuk etmiş; ilmî kudreti onu tanıyanlarca itiraf edilmiş; dinî konularda son derece titiz ve hassas davranışıyla, şeriaten kıl kadar bile inhırafi kabul etmemesiyle tanınmış bir kimsedir. Onun böyle câhilâne ibareler kaleme alması ve dinî yönden sakıncalı malzeme kullanması mümkün değildir.

Sonuç olarak, -hem dil kusurları hem de dinî bilgi hataları delaletiyle- bu *Makâmât Risâlesi*'nin Birgivî'ye ait olmadığını, olamayacağını kesinlikle iddia edebiliriz.

Risâle Birgivî'nin değil ise, kimindir? Bu karanlık noktayı aydınlatmak için elimizde kâfi delil bulunmuyor.

Şu kadar var ki; bütün nüshaların nispeten yeni ve yakın devirlere ait bulunması, üslûbunun özellikleri ve muhtevasının Türkçe metnin kusur ve karışıklıklarına aynen tâbi bulunması gibi karinelerle biz bu eserin de Türkçe metnin Arapça aslına ait bir parça olmadığı kanaatine varmış bulunuyoruz. Aksine bu risâle Türkçe metin ele alınıp, -tıpkı bir önceki bölümde anlattığımız Denizli 393/4 yazması gibi- ondan Arapça'ya yapılmış bir tercüme intibanı vermektedir.

Genel sonuç olarak diyebiliriz ki Hacı Bektaş'ın *Makâlât*'ı –aslında gerçekten Arapça yazılmış ise- bu henüz elimize geçmiş değildir.

Tarafımızdan tespit edilen Arapça *Makâlât* nüshası ise (Süleymaniye Denizli kitapları 393/4);

- a. Kütüphaneciler tarafından ileri sürüldüğü gibi 713 hicrî tarihine ait olamaz; gerçekte 913 hicrî tarihlidir.
- b. *Makâlât*'ın Arapça aslı değil, XIV.-XV. asırdan beri mevcut Türkçe *Makâlât*'ın Arapça'ya yapılmış çok kötü bir tercüme denemesi durumundadır.

Makâlât'ın ikinci bâbı'nın Arapçası durumunda olan *Makâmât Risâlesi*'ne gelince; o da;

- a. Yazmalar üzerindeki kayıtların isnadına rağmen Birgivî'ye ait değildir ve olamaz.
- b. Zaman itibariyle Türkçe *Makâlât* metinlerine nispetle, daha yeni ve yakın devirlerde kaleme alınmıştır.

Bu risâle de bir evvelki eser gibi; *Makâlât*'ın Arapça aslından bir parça değil, Türkçe metinden az çok Arapça bilen, meçhul bir meraklı tarafından XVII. asırdan sonra yapılmış Arapça bir tercüme durumundadır.

MAKÂMLAR KİTABI

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd; yaratılmışların en iyisi olan Muhammed'e, onun soyuna ve sahabilerine topluca salât olsun.

Bundan sonra:

Bilesin ki -Allah seni her iki dünyada mutlu kılsın- yüce Allah'a giden yollar yaratıkların nefesleri sayısındadır; gerçeğe ulaşmış kişiler bunların arasından, içinde şu dört mertebe bulunan bir yolu tercih edip seçmişlerdir: 1. Şeriat, 2. Tarikat, 3. Ma'rifet, 4. Hakikat. Bu mertebeler ancak şeriat olduğu takdirde tamam olur.

Şeriate bağlılığı mükemmel olmayan kimseye tarikat, ma'rifet ve hakikat mertebeleri de kapanık kalır. Bu mertebeleri usûlüne uygun olarak tamamlayan kimse sonradan şeriate bağlılığını bozarsa, tarikat, ma'rifet ve hakikati de bozmuş olur. Nitekim Peygamberimiz –ona selâm olsun- buyurmuştur ki:

Şeriat bir ağaçtır, tarikat onun dalları, ma'rifet yaprakları, hakikat de meyveleridir. Ağaç mevcut olmazsa, dalları ve meyveleri de var olmaz. Bu suretle anlaşılır ki şeriat asıl, diğerleri teferruatdır; teferruatın varlığı ancak aslın varlığı sayesinde olur, asıl olmayınca teferruat da olmaz. Bu, kulun, belirtilen merhalelerin hiçbirinde şeriaten hariç olamayacağına işarettir. Şeriatin sınırından dışarı çıktığı halde kendisini hâlâ doğru yolda sanırsa ziyana uğrayan, helak olan mühlidlerden olur; hem sapık hem de saptırıcı bir kişi olur; kazananlardan, Allah'a ulaşanlardan olmaz da şeytanın tebaasından olur ki bu apaçık bir hüsrânın ta kendisidir.

Bu dört mertebe kırk tane makâm ihtiva eder. Kul Allahu Teâlâ'ya, ancak bu makâmları geçerek ulaşır. Bunların on tanesi şeriate, on tanesi tarikatte, on tanesi ma'rifette, on tanesi de hakikattedir.

Şeriate bulunan makâmların;

İlki, inanmaktır, Hazret-i Peygamber'in şu sözü sebebi ile:

“İman, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, elçisi peygamberlere, son güne (yani öbür dünyaya), kadere, iyi ve kötü kaderin her ikisinin de Allah tarafından olduğuna, inanmaktır.”

“İnanmak bedene mi, yoksa ruh üzerine mi ödev düşer?” denilirse; biz, “o akıl üzerinedir” deriz.

Gerçek erleri (erbâb-ı tahkîk), “İnanmak dil ile söylemek, gönül ile bu söylemeye katılmak ve onu doğrulamaktır.” derler. Çünkü Allah’ın birliğini dil ile söyleyip itiraf etmeyen tam kâfirdir; yine dili ile söylediği halde gönül ile onu doğru kabul etmeyen de münafiktir ve Allahu Teâlâ’nın buyurduğu gibi cehennem en aşağı tabakasındadır:

“Münafıklar gerçekten, cehennem en alt tabakasındadır.” (4/Nisâ, 145)

Biz, inanmak akıl üzerinedir demiştik; şundan dolayı ki akıl bedende hükümdardır, iman da onun vekili ve yardımcısıdır. Hükümdar gitse, yardımcısı da kalmaz.

Meselâ, iman bir hazine, şeytan hırsız, akıl da bekçisidir ve bekçi gitse, hırsız hazinenin içindekileri çalar.

Denilmiştir ki iman kuzu, akıl çoban, şeytan da kurttur ve çoban gitse, kurt kuzuyu yer. Yine denilmiştir ki iman süt, akıl bekçi, şeytan da köpektir; bekçi gitse köpek sütü içer.

İman konusunda güzel bir nükte vardır şöyle ki:

Allahu Teâlâ’nın birliğini kabul etmek ve onun emirlerini tutmak, yasaklarından kaçmak...

Allahu Teâlâ’nın her bir âdemoğlu üzerine 300 melek görevlendirdiğini tasdik etmek imandandır. Fakat sen, yanında kendi cinsinden bir kimse bulunursa kötü bir iş yapmaktan utanıyorsun da kendi cinsinden bir kimse kalmayınca kötü işe girişiyor ve görevli meleklerden hiç utanmıyorsun. Onlara inanıp tasdik ettiğin nerede kalıyor?

Yine Allahu Teâlâ’nın kitaplarına inanmak imandandır. O kitaplardaki emirler ve yasaklar da gerçektir ve sen bunu kabul ediyorsun, fakat içindeki emirlere uymuyor ve yasaklarından sakınmıyorsun ve Allahu Teâlâ’nın seni azaplandırma ve cezalandırmasından -emirleri tutmamak, yasaklarından kaçmamak suretiyle- korkmadığını ortaya koyuyorsun. Kalbin büyükmek, kıskanmak, tamahkârlık, gazab, adam çekiştirmek, kahkaha, alay, söz taşımak gibi kötü huylarla dolu; ve bunlar Allahu Teâlâ’nın kitabındaki yasaklar arasında vardır. O halde senin o kitaba inandığın nerede kaldı?

Yine Allah’ın dostlarını ve kerametlerini -işleri ve kerametleri iddiacılıktan uzak ve uygun ise- tasdik etmek imandandır. Çünkü onlar kendi nefislerinin hoşnutluğunu, dünyayı sevmeyi, yemek-giymekten zevk almaya bıraktılar; fakirliği, sıkıntıyı, zorluğu, açlığı, sessizlik ve düşkünlüğü tercih ettiler; uykuyu, rahatı kodular da -yüce Tanrı’nın, “Gerçekten zorluğun yanı sıra bir kolaylık da vardır.” (94/İnşirâh, 5) buyurduğu gibi- dünyanın zorlukları aracılığı ile âhiretin kolaylık ve zenginliklerini buldular. -Hz. Muhammed’in bir

gün tok iki gün aç duruyorum.” buyurduğu gibi- ve bir gün karınlarını doyurdular ise iki gün aç durdular. Fakat Allah’a yakınlaştıkça Rableri’nden korkuları ve saygıları daha çok oldu. Nitekim hükümdar ve sultanlardan birine yakınlaşan bir kimsenin, ondan korkması, tebaadan diğer bir kişinin korkmasından, şüphesiz daha fazla olur. Allah o velîlerin hatalarına tam bir bakışla baktı. Ve yüzlerine vurmadı. Sen ise her bir gün türlü türlü hatalar ve kötü işler yapıyorsun da hesaba ve sorguya çekilmeyeceğini, kıyametin kopmayacağını, yahut mezarda olanların tekrar dirilmeyeceğini, yahut da sa’îdlerin şakîlerden ayrılmayacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip giyiyorsun; Rabbin’in nimetlerini yiyor, fakat emirlerine uyup yasaklarından kaçınmıyorsun. Hiç Allah’ın kızmasından ve cezalandırmasından korkmuyor musun ki zarar ve ziyan getiren isyankârlıkları işlemeye devam ediyorsun?

O her şeyi tam olarak bilen yüce Hükümdar ise diyor ki:

“Ben, cömert, günah örtücü, nimetler bağışlayıcı, yardım edici, kendinden yardım umulan Allah’ım. Her gün kulumdan ortaya çıkan yüz bin günahı görürüm, fakat yüzüne çarpmam; tevbe edinceye dek sabrederim. Tevbe etmeden ölse bile işi bana kalmıştır. İstek ve dileğim, onun bağışlanmasından yana olursa affeder ve ona şefkat gösteririm, aksi takdirde de onu ateşe sokar ve elem verici bir azapla azaplandırırım.

“Ama beni isteyen, seven, ömrünü bana hizmette geçiren, benden ayrılığına ağlayan, bana kavuşmayı dileyen kimseye gelince (iş değişir); ben de onu ister, sever, ona lütufda bulunur, ayrılıktan kurtarır, kendime ulaştırırım; nihayet onda ayrılık (el-hüviyye) meydana gelir, gayrılık kaybolur; çünkü kendi varlığını aradan silmiş, yok etmiştir. Her şeyde beni görür, başkayı değil.

“Fakat istemesi riyâ ile olursa onu hem dünyadan hem de âhiretten mahrum kılarım ziyan edici günahlılardan olur.”

Nitekim Allahu Teâlâ buyurur:

“Kim âhîret kazancı istiyor ise onun kazancını arttırırız; kim dünya kazancı istiyor ise ona da o dünyalıktan veririz, fakat artık âhîretten nasibi olmaz.” (41/Fussilet, 20)

Hazret-i Peygamber de buyurur ki: “Dünya âhîret adamlarına, âhîret de dünya adamlarına haramdır. Allah’ı dileyenlere ise hem dünya hem de âhîret haramdır.” (Yani her iki dünyayı da akıllarından ve gönüllerinden çıkartıp Allah’a, karşılık beklemeden kulluk etmeleri gerekir.)

Şeriatte bulunan on makâmдан ikincisi İslâm’dır ki o, Allah’tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed’in O’nun elçisi ve peygamberi olduğuna şahadet getirmek, beş vakit namazı doğruca kılmak, eğer üzerine görev olmuşsa

zekâtını vermek, Ramazan'da oruç tutmak, yol ve imkân bulursa Beytullah'a hac etmekten ibarettir. Bütün bunlar, Allah'ın emrini tutmakla mükellef her erişkin, akli yerinde, müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farzlardır. İsmi sonsuz değerli Tanrı'nın şu sözleri (bunlara delildir); "Namazı doğru dürüst ifâ ediniz; ve zekâtı veriniz." "Ramazan ayında oruç tutunuz." (krş. 2/Bakara,183). "Beytullâh'a haccediniz." (krş. 3/Âl-i İmrân, 97).

Şeriatte bulunan on makâmdan üçüncüsü, ilim (yani bilmek)tir. Çünkü bilmeden yapılan dinî işlemler sapıklık olur; buna karşılık fiilen tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve mesuliyetten ibaret olur.

İlim öğrenmek her erkek ve kadın müslüman üzerine, "Rabbânîler (din bilginleri veya tanrısal kullar) olunuz." (3/Âl-i İmrân, 79) âyeti sebebiyle bir zorunlu ödevdir.

Şeriatteki on makâmdan dördüncüsü ihsândır. Bu, Allah'a samimiyet, saygı, baş eğme ve edebe riayet etme suretiyle kulluk etmektir. Nitekim Hazret-i Peygamber buyurur:

"İhsan, senin, Allah'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi kulluk ve ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu görüyor değilsen de O seni görmektedir."

O makâmlardan beşincisi evlenmektir. Çünkü bu, "Kadınlardan sizce uygun olanları ile nikâhlanın." (4/Nisâ, 3) âyeti ile farzdır. "Nikâh benim sünnetimdir; kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." hadisi ile de sünnettir.

O makâmların altıncısı, helal yemek ve helal giymektir. Nitekim Allahu Teâlâ buyurur:

"Size verdiğimiz rızıkların iyi olanlarından yiyiniz." (20/Tâhâ, 81)

"... Ve elbiseni temizle." (74/Müddesir, 4)

Onların yedincisi, kulun, ehl-i sünnet ve cemaat (Peygamberimiz'in sünnetine tam uyan, geniş İslâm topluluğu, sapık firkalar değil)ten olması, bid'atçilerden olmamasıdır. Nitekim Allahu Teâlâ buyurur:

"Bu, Allah'ın daha önceden de tatbikatı geçmiş olan yasasıdır; ve sen Allah'ın bu yasasında bir değiştirme bulamayacaksın." (48/Fetih, 23).

Onların sekizincisi, şefkat ve merhamettir. Hz. Peygamber'in, -ona selâm olsun- "Şefkat imandandır." ve "Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet eylesinler." sözleri dolayısıyla.

Onların dokuzuncusu, helalden kazanmak ve faizi haram kılmaktır. Allahu Teâlâ'nın şu âyetinden dolayı:

“Allah satışı helal fakat faizi haram kılmıştır.” (2/Bakara, 275)

O makâmın onuncusu, iyiyi emir, kötüyü yasak etmektir. Çünkü bu, “İyiyi emret, kötüden men'eyle.” (31/Lokmân, 17) âyeti sebebiyle mü'minlere farzdır.

Şeriatte bulunan bu on makâm, asîl âyetler ve şerefli hadislerle sabit olmaktadır.

Tarikatte bulunan on makâma gelince:

Bunların ilki, dervişler ipine dizilmek (yoluna girmek), tarikat şeyhinden el (izin) almak ve günahlardan tevbe etmektir. Nitekim Allahu Teâlâ buyurur:

“Topluca Allah'ın ipine sarılız.” (3/Âl-i İmrân, 103)

“Allah'a samimi bir dönüş ile tevbe kılınız.” (66/Tahrim, 8)

Çünkü kul Allah'a dönünce ve işlediği isyankârlığa pişmanlık duyup bir daha hiç günah yapmamak niyetiyle tevbe edince, Allah da ona yönelir, çünkü O tevbeleri kabul kılıcı ve çok acıyıcıdır.

-Ona selâm olsun- Hz. Peygamber demiştir ki:

“Günahından tevbe edip dönen kişi, hiç günah işlememiş gibidir.”

Tevbe deyince kastedilen, günahına, içten pişmanlık duymak ve ismi çok değerli yaratıcının hazretinden özür dilemektir. Eğer kul isyanına pişman olur, candan bir samimiyetle Allahu Teâlâ'dan özür dilerse Allah da onun, özür dilemesi ve pişmanlığı sebebiyle, bir kerede yetmiş yıllık günahını affeder. Çünkü içten özür dilemek ve gerçekten Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü Allahu Teâlâ buyuruyor ki:

“Ey kullarım! Özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden.” Nitekim Allahu Teâlâ; “Allah'a tevekkül edip dayanana O yeter.” (65/Talâk, 3) demiştir.

Şükür etmek sizden, nimetleri arttırmak benden: Nitekim Allahu Teâlâ; “Eğer şükür ederseniz ben de mutlaka sizin nimetlerinizi çoğaltırım. Ve eğer küfrân-ı nimette bulunursanız azabım gerçekten çok şiddetli olur.” demiştir. (14/İbrahim, 7)

Gayret etmek sizden hesapsız sevap vermek benden: Şu âyetten dolayı;

“Sabredenlere ücret ve karşılıkları hesapsız olarak verilecektir.” (29/Ankebût, 10)

Taat ve ibadet etmek sizden, cennette nimetler, köşkler, hûrîler vermek benden. Allahu Teâlâ'nın şu sözünden dolayı: "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir!" (55/Rahmân, 60)

Yetmiş yılda yaptığınız isyanlara bir kere tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul etmek benden: Allahu Teâlâ'nın şu sözünden dolayı: "Kullarımdan, tevbeyi kabul buyuran O'dur." (60/Mümtehine, 104)

Çünkü Allahu Teâlâ diyor ki:

"Babanız Âdem buyruğuma bir defa karşı geldi, bana âsî oldu, tevbesini yüz sene ağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim.

"Eğer isyankârların günahlarını affetmeseydim rahmetim ve acımam muattal kalmış olurdu; yarattığım şeylerde bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icabet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu."

İkincisi, kulun (bir şeyhe) mürîd olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü sebebiyle;

"Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına (bilenlere) sorunuz." (17/İsrâ, 43)

Mürîd üç türdür: Birincisi, gerçek ve mutlak mürîd ki bu şeyhine "Niçin?" diye sormayan; ona karşı delil getirmeyen kişidir. İkincisi, mecâzî mürîd ki bu dışta şeyhinin buyruğunda, içte ise kendi nefsinin hükmünde olan kişidir. Üçüncüsü, döneke (mürted) mürîd ki bu şeyhinden değişik bir hâl gördüğü zaman onu, -ilmi az olduğundan, nefsinin arzusuna uyup- terk ediveren kişidir.

Üçüncüsü, başı tıraş etmek; giyimi, tarikatçilerin giyimine döndürmek, şahsını onlara benzetmeye çalışmaktır: Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "Saçlarınızı tıraş etmiş veya kısaltmış bir tarzda; korkmayarak..." (48/Fetih, 27). Bir de -ona selâm olsun- Hz. Peygamber'in; "Kim bir topluluğa benzemeye çalışırsa onlardan sayılır." sözü gereğince.

Dördüncüsü, kulun korku ile umut arasında olmasıdır; Allahu Teâlâ'nın şu sözleri gereğince: "(O mü'minler) öyle bir günden korkarlar ki..." (76/İnsân, 7), "Allah'ın rahmetinden umut kesmeyiniz."

Beşincisi, hizmet etmektir. Hz. Peygamber'in -ona selâm olsun- şu hadisi gereğince; "Hizmet edene hizmet olunur."

Altıncısı, nefsi ezmek ve kahr etmektir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "Nefsinize karşı cihad ediniz." (âyet değildir).

Yedincisi, Allah'a dönmek ve O'ndan gayrileri bırakmaktır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "Allah'a kaçın ve iltica edin." (51/Zâri'ât, 50)

Sekizincisi, Hırka, makas, zenbil, seccade, icazet, ibret ve hidayettir. Bunlar her bir kula Rahman tanrı tarafından kendi değeri ölçüsünde verilir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "Allah işini kemale ulaştırıcıdır. Ve her bir şey için bir ölçü koymuştur." (65/Talâk, 3)

Dokuzuncusu, cemaat sahibi, nasihat sahibi, Allah'ın kullarına karşı sevgi sahibi olmaktır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "(İnsanların bir kısmı Allah'ın yanı sıra ortaklar edinirler ve) onları, Allah'ı sever gibi severler (hâlbuki inananlar Allah'ı daha çok sevmektedirler)." (2/Bakara, 165)

Onuncusu, aşk, şevk, fakirlik ve kanaatkârlıktır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "Beni müslüman olarak öldür ve salih kullar arasına ilhak eyle." (12/Yûsuf, 101) Hz. Peygamber -ona selâm olsun- "Kâinata nispetle aşk, onun ruhu ve özüdür."; "Fakirlik benim övüncümdür, kıyamet günü onunla iftihar edeceğim." buyurmuştur.

Ma'rifetteki on makâma gelince;

Onların birisi edebdir. Çünkü ulaşan ancak saygı ve edeb ile ulaştı; mahrum kalan da ancak saygı ve edebi terk ettiği için mahrum kaldı. Hz. Ali'nin -Allah onun zâtını kerim kılsın- şu sözü gereğince; "Mal ve soy ile bir şeref olmaz; şeref ancak bilgi ve edeb iledir." Hz. Peygamber de -ona selâm olsun- "Edeb aklın dış şekli ve dış görünüşüdür." buyurdu.

Onların ikincisi, korkmaktır. Çünkü tam korku, Allah'ı bilen, tanıyan kimselerde olur; Allahu Teâlâ'nın şu sözleri gereğince; "Allah'tan ancak bilgili kullarından olanlar gerektiği tarzda korkar." (35/Fâtır, 28), "Rabbimin makâmından korkanlara iki cennet vardır." (55/Rahmân, 46)

Üçüncüsü, nefis terbiyesi, açlık ve kanaatkârlıktır; Hz. Peygamber -ona selâm olsun- şu sözü gereğince: "Açlık gökgürültüsüne, kanaatkârlık da buluta benzer; nasıl gökgürültüsü ve bulut yağmura sebep teşkil ederse kanaatkârlık ve açlık da derin ve ince düşünme (hikmet) ile sezgi (ma'rifet) ye sebep olur."

Dördüncüsü, kabul etme (ikrar) ve doğrulama (tasdik)dir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: "Doğrulara, doğruluklarının fayda verdiği o günde." (5/Mâide, 119)

Beşincisi, utanmaktır. Nitekim Hz. Peygamber -ona selâm olsun- "Utanmak imandandır; utanması olmayanın imanı da yoktur." buyurur.

Altıncısı, cömertliktir.

Yedincisi, ilimdir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onlar sayesinde: Âlimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömertlerin el açıklığı ve yoksulların duaları.”

Yine Hz. Peygamber; “Cömertlik cennette bir ağaçtır, dalları dünyaya sarkmıştır; onlara tutunanları cennete sevk eder.” [buyurmuştur.]

Sekizincisi, sükûnet ve düşkünlük (miskinlik)tür. Nitekim Hz. Peygamber buyurur: “Allahım! Beni düşkün olarak yaşat ve düşkünlük topluluğu içinde haşreyle.”

Dokuzuncusu, kalp ve gönüle riayet etmek ve hoşnut kılmaktır. Nitekim Hz. Peygamber -ona selâm olsun- “Mü'min kulun kalbi Allah'ın Arş'ı (gibi)dir.” [buyurmuştur.]

Onuncusu, kendisini bilip tanınmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber -ona selâm olsun- “Kendisini tanıyan Rabbi'ni tanır.” buyurmuştur.

Hakikatteki makâmlara gelince;

Birincisi, kulun, diğer yaratıklar arasında toprak gibi (mütevazı) olması, bir kişinin incitmesinden incinmemesi; aksine, kendine rastlayan her şeyi Allah'tan bilmesi ve o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi, istemesini (iradesini) Allahu Teâlâ'ya terk ve havale etmesi ve dilemek (meşiyet ve istemeyi irade) sadece Allah'a ait bilmesidir. Çünkü Allahu Teâlâ dilediğini işler ve istediği şekilde hükmeder.

İkincisi, bütün mülke (kâinâta) tek bir bakışla bakıp “Bu kişinin işlediği iyidir, bunun işlediği kötüdür.” dememek ve (kişileri söz konusu etmeden) yalnızca iyiliğin ve kötülüğün kendisini görmektir. Çünkü hiç bir kimse diğer bir kişi yerine azaplandırılacak veya mükâfatlandırılacak değildir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: “Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de size aittir.” (2/Bakara, 139; 28/Kasas, 55; 42/Şûrâ, 15)

Üçüncüsü, Allah'ın kendisine ikram eylemiş olduğu yemeklerden, giyimlerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle, O'nun yolunda bol bol vermektir; Allahu Teâlâ'nın şu sözü dolayısıyla: “Mallarını Allah yolunda harcayanlar (her birinde yüzer tane tohum mevcut yedi başak bitiren bir tohum tanesi gibidir).” (2/Bakara, 261)

Dördüncüsü, kulun, ölmeden önce kendi nefsinin yok etmesidir. Nitekim Allahu Teâlâ buyurur: “Sizin yanınızdakiler tükenir, fakat Allah'ın yanındakiler daimî ve bâkîdir.” (16/Hicr, 96)

Beşincisi, yaratıklardan hiç birine zarar vermemek ve onların ondan cefa görmemeleridir. Nitekim Hz. Peygamber -ona selâm olsun- buyurur:

“Müslüman, diğer müslümanların, kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.”

Altıncısı, kulun, sohbet esnasında gerçeklik sözleri (kelimâtü'l-hakâik) söylemesi, olgun irşadcısına tam bir istek ile uymasındır. Nitekim Hz. Peygamber -ona selâm olsun- buyurur: “Topluluğu arasında şeyh, ümmeti arasında peygamber gibidir.”

Yedincisi, iyi ve olgun kulların girdiği yola girmektir. Nitekim Allahu Teâlâ buyurur: “Onlara, dış âlemlerindeki ve içlerindeki delilleri göstereceğiz.” (41/Fussilet, 53)

Sekizincisi, kulun kendisinden sadır olan kerametleri gizlemesidir. Nitekim Allahu Teâlâ buyurur: “De ki: ‘İçlerinizdekileri gizleseniz de açıklasanız da (Allah bilmektedir).’” (3/Âl-i İmrân, 29)

Dokuzuncusu, Sabretmek, Tanrı'ya ulaşmak, Tanrıyı birlemek ve Tanrı'ya yakarmaktır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: “Ey inanan kimseler! Sabrediniz, sabırda yardımlaşın, birbirinizle irtibatlı olun ve Allah'tan korkunuz ki kurtulasınız.” (3/Âl-i İmrân, 200)

Onuncusu, iç gözüyle gözlemde bulunmak, Tanrısal bilimi (ilm-i ledünnî) öğrenmektir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gereğince: “Biz ona (Hızır'a) kendi tarafımızdan (ledünnâ) ilim öğrettik.” (18/Kehf, 65)

Eğer bu 40 makâmdan birisi eksik olsa, gerçeğe (hakikate) ulaşamaz; çünkü şartları eksik kalmış olur. Meselâ, Allah'ın birliğini dili ile kabul edip fakat kalbi ile bunu doğrulamayanın imanı tamama ermez. Şartlardan bundan başka biri de böyledir; çünkü şartın olmaması, şart sonucunun (meşrutun) da tahakkuk etmemesini gerektirir.

Risâle burada Allah'ın yardımıyla sona erdi.

KAYNAKÇA

- “Bektâş, Hacı Bektâş-ı Velî”, *Türk Ansiklopedisi*, VI, 32-34.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme's-tehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs* (nşr. Muhammed Abdulaziz), I-II, Beyrut 2001.
- Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, I-VI, İstanbul 1982.
- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* (çev. Tahsin Yazıcı), I-II, Ankara 1954.
- Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-III (trc. Ahmed Naim); IV-XII (trc. Kâmil Miras), Ankara 1970.
- Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüshânevî, *Levâmiu'l-ukûl min şerhi Râmûzü'l-ehâdis*, I-V, İstanbul 1292-1294/1875-1877.
- Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüshânevî, *Râmûzü'l-ehâdis*, İstanbul 1326.
- Âşıkpaşaoğlu Tarihi (sad. Atsız), İstanbul 1970.
- Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1332.
- Aytekin, Sefer, *Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât*, Ankara 1954.
- Bediüzzaman Furuzanfer, *Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran 1347.
- Birge, John Kingsley, *The Bektashi order of Derwiches*, London 1937.
- Coşan, Esad, *Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1971.
- Coşan, Esad, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1965.
- Çağatay, Neşet, “Fütüvvet-Ahî Müessesesinin Menşei Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (İstanbul 1952), s. 59-68; sy. 2-3 (Ankara 1952), s. 61-84.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şeyrûyeh b. Şehrudâr b. Şeyrûyeh el-Hemdânî, *Müsnedü'l-Firdevs (el-Firdevs bi-me'sûri'-hıtâb)*, I-V, Beyrut 1986.
- Eraslan, Kemal, “Yesevî'nin Fakrânemesi”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII (1977), s. 45-120.
- Ergin, Osman, “Yunus'un Asıl Adı Said Hatta Sadeddin'dir”, *Millî Mecmua*, sy. 129 (1931), s. 214-220.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, İstanbul 1330.
- Fuzûlî, *Matla'u'l-i'tikâd fî ma'rifati'l-mabda'i va'l-ma'âd* (nşr. Muhammad b. Tâvît at-Tancî, çev. Esat Coşan-Kemal Işık), Ankara 1962.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “İslâm-Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI, sy. 1-4 (İstanbul 1949), s. 6-354.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul 1969.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî “Vilâyetnâme”*, İstanbul 1958.

- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yûnus Emre Hayatı*, İstanbul 1936.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961.
- Gross, E., *Das Vilâjetname des Haggi Bektasch*, Leipzig 1927.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Bülûğü'l-merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, I-IV, İstanbul 1966-67.
- Köprülü, Fuad, *Les Origines du Bektachisme*, ayrı basım, Paris 1926. (Tercümesi: *Türk Yurdu*, II. nr. 8 Mayıs 1341.)
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Ankara 1966.
- Köprülü, M. Fuad, “Âşık Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, I, 701-706.
- Köprülüzade Mehmed Fuad, “Anadolu’da İslâmiyet”, *Dârulfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, II (1922), sy. 4, s. 281-311, sy. 5, s. 385-420, sy. 6, s. 457-486.
- Kufralı, Kasım, “Birgivi”, *İslâm Ansiklopedisi*, II, 634-635.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Divân-ı Kebîr* (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1959.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* (nşr. Fûrûzanfer), Tahran 1337.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf b. Tacülârifin b. Zeynelabidin, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi' s-sağîr*, I-VI, Mısır 1356.
- Oral, M. Zeki, “Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. III (Ankara 1956), s. 31-64.
- Öngör, Sami, *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul 1959.
- Rieu, P. Charles, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London 1888.
- Sertoğlu, Murat, *Bektâşîlik*, İstanbul 1969.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebîbekr, *el-Câmiu's-sağîr*, I-II, Beyrut 1990.
- Sümer, Faruk, “Turgut-Eli”, *İslâm Ansiklopedisi*, XII/2, 120.
- Takıyyüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Abdülmuhsin el-Vâsitî, *Tiryâku'l-muhibbîn fî tabakâti hurkati'l-meşâyihî'l-ârifîn*, Mısır 1305/1888.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), I-V, Beyrut ts.
- Velâyetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî* (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1958.
- Velâyetname-i Hacı Bektâş-ı Velî* (nşr. Sefer Aytekin), I-II, Ankara 1956.